

A vizsolyi bibliáról metaforikusan.
Metaforák a bibliafordításokról szóló
nyelvészeti tanulmányokban

IPVX2Q

2023. 01. 09.

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék.....	1
1. Bevezetés.....	3
2. Hipotézis és munkamódszer	3
3. Metaforák	5
4. Testesültség	6
5. <i>Az Általános korpuszban kirajzolódó nagyobb forrástartományok ismertetése</i>	7
5.1 UTAZÁS.....	7
5.2 TÉR.....	9
5.3 ERŐDINAMIKA.....	11
5.4 TARTÁLY	12
5.5 ÉPÜLETEK	13
5.6 IRÁNYOK: irányultság / orientációs metaforák	15
5.7 SPORT ÉS JÁTÉKOK	16
5.8 FÉNY, LÁTÁS, TUDÁS	17
5.9 NÖVÉNYEK.....	19
5.10 EMBERI ÉLET	20
5.11 <i>Az Általános korpusz összegzése</i>	22
6. <i>A Károli-korpuszban kirajzolódó nagyobb forrástartományok ismertetése</i>	22
6.1 ERŐDINAMIKA.....	23
6.2 UTAZÁS.....	24
6.3 TÉR.....	24
6.4 TARTÁLY	25
6.5 ÉPÜLETEK	25
6.6 IRÁNYOK.....	26
6.7 NÖVÉNYEK.....	27

6.8	EMBERI ÉLET	27
6.9	SPORT ÉS JÁTÉKOK	28
6.10	A <i>Károli</i> -korpusz összegzése	28
7.	Összegzés	29
	Bibliográfia	32
	Források	35
	Az 1. korpusz forrásai.....	35
	A 2. korpusz forrásai	38

1. Bevezetés

A magyar nyelv történetének és irodalmának fontos mérföldköve 1590, amikor is megjelent Károli Gáspár és társainak közös munkája, a *vizsolyi biblia*, amelyet az első teljes magyar nyelvű bibliafordításunkként tartunk számon. A fordítás maga egy alkotó tevékenység: egy szöveg egyik nyelvről a másikra való átemelése során a fordítónak számtalan döntést kell meghoznia (Klaudy 1994: 19). Károli – amint azt az *Előljáróbeszéd*ben is leírta, – a *vizsolyi biblia* szövegének megalkotásakor a leendő olvasók nyelvét helyezte előtérbe, tevékenysége során a forrásszövegek grammatikáját a célnyelvhez igazította (Koltai 2018: 120; Pecsuk 2019: 24). Ezt, a célnyelvi befogadót szem előtt tartó fordítási elméletet *dinamikus ekvivalenciának* nevezzük (Klaudy 1994: 72, vö. Fóris 2005: 95–96).

Hosszú időnek kell eltelnie ahhoz, hogy egy nyelv köznyelvi normája kialakuljon, megszilárduljon (Fóris 2005: 61). Az „istenes vénember” munkája hatalmas hatást gyakorolt a magyar nyelv egységesülésére: a nyomtatás következtében az egész ország területén a hívek egységesen az általa beszélt dialektust – mint irodalmi nyelvet – kezdték olvasni, annak észrevétlen átvételével pedig az vált a köznyelvvé (Zvara 2006: 8; A. Molnár 2018: 14; vö. Fóris 2005: 58–59).

2. Hipotézis és munkamódszer

Mint ahogyan a magyar nyelv is bizonyítja, a szaknyelvek és a köznyelv nem választhatóak el szigorúan egymástól, van köztük átjárás, átfedés (Fóris 2005: 59 és 94). A szaknyelvi normák ugyan szűkebb jelentésmezővel rendelkeznek a köznyelvinél, azonban utóbbiak egy része alkalmazható a szaknyelvben (Fóris 2005: 89). A szaknyelv kutatása során a nyelvészek a köznyelvi változathoz hasonlítják az adott szakszöveget – ahogyan Fóris Ágota is írja *A terminológia szerepe a többnyelvű Európában* című tanulmányában –, ugyanis a szakszövegekben is találkozhatunk szinonímiával, poliszemiával vagy éppen homonímiával (Fóris 2015: 3, 6). A *Biblia* kutatása hosszú múltra nyúlik vissza. Mindenki által ismert tény, hogy a *Biblia* képes beszéd, továbbá az is, hogy a mindennapi beszédünkben is előszeretettel élünk metaforákkal, metaforikus kifejezésekkel (vö. Máthé-Farkas 2015: 18; Pecsuk 2019: 170).

Kutatásom e két irányt ötvözi: mindennapi metaforákat kerestem a bibliafordításokkal foglalkozó szakirodalomban. Mivel nagy a *Károli-bibliával* foglalkozó tanulmányok száma, ezért az általam kutatott anyagot magyar nyelvűre, nyelvészeti tárgyúra, illetve az utóbbi 11 évben publikáltakra szűkítettem le. Kutatásom elsősorban a 2017-ben a Pázmány Péter

Katolikus Egyetem által szervezett *Nyelvelmélet és dialektológia* műhelykonferencia előadásaiból összeállított köteten és annak absztraktjain, illetve az ADT által 2022 júliusában kiadott tanulmányokon alapul.

Munkám kiindulási kérdése az volt, hogy a kiválasztott nyelvészeti szakszövegekben találkozhatunk-e hétköznapi metaforákkal, és ha igen, akkor milyen típusokkal, vannak-e prototipikusan visszaköszönők, illetve konkrétan Károli Gáspárra, a *vizsolyi bibliára*, illetve annak fordítására vonatkozóan milyen metaforákkal találkozhatunk. Hipotézisem az volt, hogy mindenképpen lesznek metaforák, a szerzők is gyakran élnek a nyelv ezen megértést elősegítő jelentéskiterjesztés-típusaival (Tolcsvai Nagy 2017: 255) és várhatóan a NÖVÉNYEK, az UTAZÁS és a TÉR lesznek a leggyakrabban előforduló forrástartományok.

Kutatásomat a kognitív nyelvészet keretein belül végeztem, azaz a metaforát nem a hagyományos elmélet alapján értelmeztem, hanem Kövecses Zoltán és Lakoff–Johnson munkájára (Lakoff–Johnson, 1980) alapozva (Tolcsvai Nagy 2013: 101–105). Kutatási módszerem alapja Sólyom Réka *Szaknyelvi szemantika. Funkcionális kognitív elemzések* című (2020) monográfiája, amelyben a szerző „az előállítási és értékesítési folyamatokhoz kapcsolódó magyar szaknyelvi nyelvhasználatban vizsgálja” a metaforát, metonímiát, megszemélyesítést és a fogalmi integrációt (Sólyom 2020: 17).

A dolgozathoz mellékletként csatolt Excel-ben, két munkalapon, az *Általános korpuszon* és a *Károli-korpuszon* dolgoztam. Az első munkalap táblázatában – nevéből is adódóan – a tanulmányok szövegére, illetve azok tartalmára vonatkozó metaforák, míg a másodikban specifikusan Károli és a *vizsolyi biblia* metaforái szerepelnek. A metaforák csoportosítása mind a két táblázatban azonos módon történt. Alapvetően 4 oszlopban dolgoztam, ezek a *Szakirodalom*, *Metaforikus kifejezés*, *Forrástartomány* és *Oldalszám* voltak. Mivel ugyanazok a tanulmányok szolgáltak mindkét gyűjtemény alapjául, a *Link* és az *Évszám* oszlopok csak az *Általános korpusz*nál szerepelnek. A munkamenet a következő volt: elsőként eldöntöttem, hogy a talált metaforikus kifejezés az 1. vagy a 2. korpuszhoz tartozik, ezt követően a megfelelő munkalapon egy új sorba felvittem azt. A következő lépés annak főbb adatainak, a tanulmányának szerzőjének, címének, illetve az írásban elfoglalt helyének rögzítése volt. Az így létrejött 2 gyűjtemény elemeit végül forrástartományokba soroltam, majd azok alapján csoportosítottam őket.

Az eddig leírtakat összefoglalva: két, egymástól független korpuszról beszélünk. A specifikusban, a *Károli-korpuszban* azok a metaforikus kifejezések találhatók, amelyek közvetlenül Károli Gáspárhoz és a *vizsolyi bibliához* kapcsolódnak, míg a másik, *Általános korpusz* az előbb említetteken kívüli összes többi példát foglalja magába. Dolgozatomban a 2

gyűjteményből kirajzolódó nagyobb forrástartományokat egyesével, gyakoriságuk szerinti csökkenő sorrendben fogom bemutatni a következő struktúra szerint: mindig egy elméleti összefoglalóval vezetem be őket, majd pedig a tanulmányokból vett idézetekkel illusztrálom a leírtakat (l. top-down módszer, Sólyom 2020: 18). A helyhiány miatt nincs lehetőség arra, hogy a korpuszokban megjelenő összes fogalmi tartományt¹ és példát elemezzük.

3. Metaforák

Alapvetően az élet nagy dolgaira – gondolhatunk itt az életre, szerelemre, születésre, halálra, hitre stb. – úgymond „nem találunk szavakat” – mondhatni, megfoghatatlanok. Ennek ellenére ki szeretnénk fejezni érzéseinket: ebben segít a metafora. Olyan kifejezéseket használunk – például *ezen rugózom, lenn vagyok az életről, az életem kitérőkkel teli* –, amelyek közül sok a Biblián alapul (vö. Máthé-Farkas 2015: 18; Pecsuk 2019: 170). Ezeket a szófordulatokat teljes természetességgel használjuk, holott az ókori gondolkodók – Arisztotelész, Cicero, Quintilianus, Cornificius – szerint a metafora egy trópus, a szónoki beszédek szerves összetevőjeként pedig funkciója nem mutat túl az irodalmi szövegek díszítésén, amelynek során hasonlóság alapján azonosítunk két dolgot: „*A lelkem ódon, babonás vár*” (Szabó 2009: 230; Sólyom 2020: 43). A klasszikus metaforaértelmezésben a nagy fordulatot az 1970-es évek végén a kognitív nyelvészet hozta kulcsszavával, a kognícióval – itt elsősorban Max Black, Reddy, Lakoff és Johnson nevét kell megemlíteni –, ez a nyelvészeti irány a mindennapi élet metaforikus kifejezéseit kutatja, a költői nyelv metaforáit azok kiterjesztésének tekinti (Szabó 2012: 18–19; Sólyom 2020: 44–45). Nézetük szerint a nyelv arra hivatott, hogy létrehozza és hozzáférhetővé tegye a jelentést (Tolcsvai Nagy 2013: 28).

De mit is jelent mindez a gyakorlatban, a dolgozat témájára vonatkoztatva? A következőkben néhány példa bemutatása következik. A *Szerkezetek újraéléde* (A. Molnár 2018: 54), *Vizsolyi Biblia családjában alkalmazott megoldással, máig tovább él* (Csernák-Szuhánszky 2012: 445) kifejezések annak ellenére, hogy nyelvészeti tanulmányokban foglalnak helyet, nem egy irodalom tankönyvből valók, hanem a köznapi életből. *Újraéledés, tovább él*: mi, emberek rendelkezünk életciklussal, megszületünk, élünk, meghalunk. Vagy a *család*: szűken véve anya, apa, gyerekek, de ki is lehet terjeszteni. Gondolhatunk itt Wittgenstein családi hasonlóság-elméletére is, miszerint a családtagok csak bizonyos tulajdonságokban hasonlítanak egymásra, nem egy az egyben néznek ki ugyanúgy (Kiefer 2007: 88–90; Kövecses–Benczes 2010: 28–29). Az előbbi példákkal is alátámasztható az a

¹ A korpuszban megjelentek kisebb, speciálisabb fogalmi keretek is – például ÉTELEK, SKÁLA –, de azokkal most nem fogunk foglalkozni.

tétel, miszerint korábbi vélekedésekkel ellentétben ezen szókép megalkotásához nem kell művésznünk lennünk, a mindennapi életünk szerves részét képezik (Tolcsvai Nagy 2010: 88; Sólyom 2020: 43; Sólyom 2021: 26). A metaforikus kifejezések sosem elszigetelten állnak, hanem jelentésstanilag összefüggnek egymással, fogalmi kategóriákba tartoznak: tudásunk, elménk működése egy pókhálóhoz hasonlítható, melyben minden összefügg mindennel, minden összekapcsolódik mindennel (Tolcsvai Nagy 2010: 90).

Az előbb már felvillantott kifejezésekből is erősen érződik, hogy két, egymástól távol eső fogalmi kör találkozik és kapcsolódik össze egymással. A cél egyértelműen az, hogy a metaforikus leképezés az elvont fogalmat, a céltartományt – *target domain* – tegye hozzáférhetővé a konkrétabb forrástartomány – *source domain* – segítségével. Nagyon fontos, hogy ez csak – speciális esetek kivételével – egy irányba mehet végbe – ezt nevezi Lakoff és Johnson az *egyirányúság elvének* (Kövecses 2002: 22, 245). Jelen esetben A NYELVTANI SZERKEZETEK és AZ EMBERI ÉLET, illetve A KÜLÖNBÖZŐ BIBLIAFORDÍTÁSOK és A CSALÁD volt a „megfejtése” a példának. Mivel mindezek összefüggnek egymással, egy forrástartományhoz nem csak egy céltartomány tartozik (Kövecses–Benczes 2010: 83–84) – ez a forrástartomány hatóköre –, illetve ezen tétel megfordítása is megállja a helyét, így beszélhetünk a céltartomány kiterjedéséről (Kövecses–Benczes 2010: 84). Például a SZERKEZETEK összekapcsolódhat még az ÉPÜLETEKkel, illetve az EMBERI ÉLET az UTAZÁSSal, HÁBORÚval (Kövecses–Benczes 2010: 84–85). A metaforikus leképezés életünk során összegyűjtött tapasztalatainkon alapszik és az úgynevezett fölérendelt kategóriák szintjén alakul ki (Szabó 2012: 20). Nagyon fontos, hogy a két fogalmi keret között a leképezés részleges, ugyanis ezek során mindig valamit kiemelünk, fókuszba helyezünk, azzal párhuzamosan pedig valamely elemet elrejtünk (Kövecses–Benczes 2010: 112 és Lakoff). Az előbbi példánál maradva a kifejezés a nyelvtani szerkezet „élethosszára” vonatkozott, azt emelte ki, míg gyakoriságát, alaktani tulajdonságait homály fedi.

4. Testesültség

A kognitív nyelvészetben kiemelt szerepe van az élményeinknek, a megélt dolgainknak, a konkrét, fizikai tapasztalásainknak. A kognitivisták azt vallják, hogy elménk és testünk elválaszthatatlan egymástól, ugyanis a testünket érő külső impulzusok segítségével alakul megismerésünk, a világról alkotott képünk, ezekből a ténylegesen átélt, megtapasztalt érzéseinkből alakultak ki a képi sémáink – összefoglalóan ezt nevezzük *testesültségnek*,

embodimentnek (l. TÉR, TARTÁLY) (Kövecses–Benczes 2010: 19–20; Szabó 2012: 14–15, 137; Tolcsvai Nagy 2013: 80; Kövecses 2021: 50).

5. Az *Általános korpuszban* kirajzolódó nagyobb forrástartományok ismertetése

Az elméleti bevezető után a kutatási eredmények következnek. Az *Általános korpusz* nevet viselő 1. korpuszban 523 elem található, amelyek közül 56 elem sorolható be egyszerre több forrástartományba. A rendelkezésre álló adatokból 10 nagy forrástartomány rajzolódik ki, amelyeket a dolgozat következő részében fogunk egyesével, részletesen megnézni.

5.1 UTAZÁS

Az *utazás* mindenki számára ismert esemény, cselekvés, az UTAZÁS fogalomkör hallatán prototipikusan az *út, közlekedési eszköz, kiindulási pont, célállomás, útviszonyok* kifejezések juthatnak eszünkbe. A metaforával foglalkozó szakirodalom a fogalmi metafora bemutatását mindig egy konkrét példán keresztül teszi: ez nagyon gyakran az ÉLET vagy SZERELEM EGY UTAZÁS (vö. Kövecses 2005: 20; Szelid 2007: 40; Kövecses–Benczes 2010: 79; Szabó 2012: 19; Tolcsvai Nagy 2013: 213; Máthé-Farkas 2015: 12; Pápista 2017: 170). Az 1. korpusz legtöbb metaforája – 99 elem – ebbe a forrástartományba tartozik.²

Az utazás során az egyik pontból jutunk el a másikba. Ez a fizikai tapasztalásunk az alapja a KIINDULÓPONT-ÚT-CÉL képi sémáknak (Benczes–Kövecses 2010: 135–136; Kövecses 2021: 53–54), amelyek reprezentálására hozok néhány példát a korpuszból: *szöveg hagyomány kiindulópontja* (Szikszainé 2018: 147), *ragsor a kiinduló helyzet* (Kalcsó 2018: 82), *kiindulópontját a revízióknak* (Koltai 2018: 144). Ezekben a példákban az indulás előtti állapot van párhuzamba állítva a fejlődéssel: *Jónás könyve*, a *ragsor*, illetve az újabb bibliafordítások visszanyúlnak Károli munkájához. Ez az elvi megközelítés tükrözi a Babits-féle „megőrizve megújítani” értékszemléletet (l. Gintli 2010).

A szó szerint megnevezett KIINDULÓPONT mellett a séma többi tagja is kirajzolódik: *megindul egy folyamat* (Kalcsó 2018: 78), *két lépésben jelent meg, más utat követett* (Koltai 2018: 141), *kialakulásának fontos állomásai* (Forró 2017: 1), *nem jutott nyugvópontra* (Dömötör 2018: 39). Ez utóbbiak az utazás folyamán megtapasztalható eseményeket jelenítik meg, azokat veszik alapul: megjelenik a *lépés, követés* mint mozgást kifejező szavak, az előre

² A TÉR forrástartományt nem egy nagy egységként – összesen 210 elem – kezeljük, hanem specifikus tartományokra bontjuk, azokat külön kezeljük (l. TÉR).

való haladás, a vezetés, a választak, tévutak, kitérők, lehetőségek, lezáratlanság. A *Jónás tévútjai szülik* (Szikszainé 2018: 181) szókapcsolatban az UTAZÁS mellett az EMBERI ÉLET fogalmi tartománya – *világrajövetel* – is megjelenik, továbbá a *tévút* kifejezést nap mint nap használjuk bibliai eredetéről mit sem sejtve: „Az ÚR őrzi a jövevényeket, támogatja az árvát és az özvegyet; de a bűnösöket *tévútra* vezeti.” (Zsolt. 146, 9.) (vö. Bartha 1998; Máthé-Farkas 2015: 18).

Még két példát emelek ki: *Hanai Bibliájától kezdve* (1608) *a legújabb protestáns bibliafordításig* (Hegedűs 2018: 10), illetve *1930-ig* (A. Molnár 2018: 16). Ezekben két, az UTAZÁS forrástartományhoz kapcsolható képi séma fedezhető fel. Elsőként a FORRÁS-ÖSVÉNY-CÉL séma hármasáról kell szót ejtenünk. Mind a két, határvető *-ig* raggal ellátott példa esetében a CÉLről beszélhetünk, mert időbeli VÉGPONTot fejeznek ki, amelyek az ESEMÉNY/FOLYAMAT LEZÁRULÁSA VÉGPONT fogalmi metaforát alkotják. Sőt, az elsőben – a *-tól* rag és a *kezdve* névutó – az ESEMÉNY/FOLYAMAT KEZDETE FORRÁS/KIINDULÓPONT is megjelenik, ez pedig implikálja a KAPCSOLAT sémát (vö. Kövecses–Benczes 2010: 136). Ezekben a példákban ugyanis egy időszáv/időegység megjelölése történik: a *Károli-biblia* mennyi változtatáson esett át 1608 és 2014 között (Kothencz 2012: 36, 38–39 és 53–56). A megjelölt két időpont egy-egy bibliafordításhoz kapcsolódik, közöttük Károli munkája a kapocs (Kövecses–Benczes 2010: 135). Ezek az elemek a TÉR fogalmi kerethez is besorolhatóak, ugyanis bennük az IDŐ TÉR fogalmi metafora reprezentálódik: a *-tól -ig* térbeli elhelyezkedést kifejező ragok itt időbeni távolságot érzékeltetnek (Szamarasz 2006: 101).

Az itt bemutatott példákból az a következtetés vonható le, hogy a tanulmányok kivétel nélkül valamilyen nyelvi változásról, folyamatról az UTAZÁS fogalmi keretéből merítve számolnak be, ezért ezeket összefoglalóan FOLYAMAT/VÁLTOZÁS UTAZÁS metaforának is nevezhetjük (vö. Szabó 2012: 131–134).

Az értékezésekben a különböző „UTAZÁS-metaforák” nem korlátozódnak a vizsgált témára, hanem a kutatás módszertanának – *megkerülhetetlen lépés, az első lépés mindenesetre a két szinkrón rendszer vizsgálata volt* (Simon 2018: 151), *témakörét járták körbe* (Lechner–Petrusinec 2022: 150) – és a szerző személyes gondolatmenetének ismertetésénél – *kitértem néhány ilyen példára* (A. Molnár 2018: 19) –, illetve a szövegen belüli diskurzusjelölésnél – *visszatérve a Károliék bibliafordításához* (A. Molnár 2018: 15) – is megjelennek azok.

5.2 TÉR

A térbeli viszonyok érzékeltetése – relatív volta révén – alapvetően elvont módon, önmagunkhoz viszonyítva történik. Az egocentrikus, mindenkire kiterjesztett térérzékelési elmélet Whorftól (1956) származik, azonban Levinson (1922) az európai nyelvet beszélőkre szűkítette le azt (Kövecses–Benczes 2010: 21–23).

A magyar nyelvben a különböző tárgyak, entitások térben elfoglalt helyét a különböző szófajok segítségével egy-, illetve többdimenzióban – *előtt, után / mély, sekély* – is ki tudjuk fejezni (Szamarasz 2006: 101; Kiefer 2007: 11; Benczes–Kövecses 2010: 99–101).

A névutók két dolog egymáshoz való időbeli, térbeli vagy elvont viszonyát tudják meghatározni (Tolcsvai Nagy 2021: 84). Az elemzett korpuszban például ilyenek a *Bibliaszöveg elé* (A. Molnár 2018: 16), *illesztett mellé* (Szikszainé 2018: 142), *megszólított előtt állva* (A. Molnár 2018: 24), *tagadó mondatok között* (Ludányi 2019: 231), *hitet tesz többek között amellet* (Lechner–Petrusinec 2022: 146). Ezekben a szókapcsolatokban a térbeli orientáció – a nyelvi rendszerben való pozíció és a papírlapon leírt szavak, mondatok elhelyezkedése – minden esetben névutóval van kifejezve: *előtt, között, mellett*.

A térbeli orientáció nemcsak határozószókkal, névutókkal, hanem igékkel, igekötőkkel, melléknevekkel, állandósult szókapcsolatokkal és határozóragokkal – ez a TARTÁLY forrástartomány – is ki lehet fejezni: *került a helyére, kifejezés áll* (A. Molnár 2018: 21, 22), *igényes változatra teszik út a szent szöveget* (Dömötör 2018: 45, 48), *áll a háttérben* (Koltai 2018: 136), *bekerült az Apostolok cselekedeteibe* (A. Molnár 2018: 22), illetve – a 7 alkalommal is olvasható – *egymás mellett élnek. A kimeríthetetlen kérdések* (Korompay 2017: 2) szerkezetben a jelző az elvont fogalmat háromdimenzióban emeli, a 'véget nem érés' jelentés révén a *forrás* fogalmát mint 'kiapadhatatlan forrást' hívják elő (l. ÉKsz.²).

A korpuszban 12 alkalommal jelent meg a *szűk* melléknevünk valamilyen formában, például: *szűkebb körű kutakodásai* (A. Molnár 2018: 16), *legsűkebb szövegkörnyezeten* (Dömötör 2018: 41), *változók szűk köre* (Kalcsó 2018: 93) vagy *szűkszavú részek; szűk 40 év* (Szikszainé 2018: 185, 193). Ezekben a jelzős szerkezetekben van egy közös pont: a háromdimenziós teret előhívó melléknevünk minden esetben valamilyen elvont, kézzel nem fogható fogalommal lett összepárosítva, mint a *témakör, változók, felszólítás* vagy az *idő* (Szamarasz 2006: 101).

Továbbá szót kell ejteni még a 4 alkalommal megjelenő, jelzős szerkezetet alkotó *központ* kifejezésről: *központi témáját* (Kiss 2018: 98), *központi gondolatát* (Szikszainé 2018: 193), illetve *elemzés központi kérdése* (Korompay 2018: 149 és Ludányi 2019: 232). Ezekben mind a CENTRUM-PERIFÉRIA séma jelenik meg, amelyből következik, hogy ezekben az

elemekben A FONTOS KÖZÉPEN VAN metafora jelenik meg (Kövecses–Benczes 2010: 135; Kövecses 2021: 53). A séma másik elemét, A NEM FONTOS A SZÉLEN VAN metaforát Gugán Katalin *a mondat bal periferiája* (Gugán 2018: 58) szókapcsolata képviseli (Kövecses–Benczes 2010: 135; Kövecses 2021: 53).

Az ide beemelt példák olvasása során kérdésként merülhet fel: miért vannak ideírva például az ERŐDINAMIKA, TARTÁLY vagy UTAZÁS fogalmi keretbe (is) besorolható elemek? A helyzet az, hogy a TÉR egy generikus jellegű forrástartomány, ebből kifolyólag több specifikus metaforával lehet a jelentést pontosítani (Kövecses–Benczes 2010: 93; Szili 2021: 409). Alapvetően az ide sorolható 91 elemmel a 2. helyen áll a rangsorban, ha azonban, hozzávesszük a szorosan hozzákapcsolódó TARTÁLY és IRÁNYOK tartományokat, akkor 210 elemével az első helyre törne fel. Az alábbiakban ezek részletes vizsgálata következik.

Az egyszerre a TÉR és az UTAZÁS fogalmi körbe csoportosítható kifejezések a *követ*, *következő*, *követve* és *követni* szóalakok és ezek képzett, toldalékolt alakjaik. Ezeknek az UTAZÁS fogalmi kerethez való tartozása az etimológiából is levezethető, ugyanis mindegyik a *köv* ősi, finnugor töre – ’üldöz, követ’ – vezethető vissza (l. ÉKsz.²; Esz.; MESz.). Ezt erősíti a korpuszban 13 alkalommal megjelenő *követ* ige – alapjelentése az ’Utána megy, nyomában jár’ –, amely vertikális irányú mozgást fejez ki. A TÉR fogalmi kerethez való tartozásuknak alapját az adja, hogy kontextusba ágyazva a „papírlapon”, magára a szövegre vonatkoztatva értelmezendők: azt fejezik ki, hogyan helyezkednek el a mondatok egymáshoz viszonyítva.

Károlyi fordítás hajlik, törekvésből fakadhatnak (Szikszainé 2018: 180). *Hajlik* és *törekvésből fakad*: sugárzik belőlük az erő, az energia. Ezek az elemek az ERŐDINAMIKA fogalmához tartoznak, azonban itt is figyelni kell arra, hogy ezekben a példákban is elvont terekkel és egyben megszemélyesítésekkel találkozunk – *fordítás* és *törekvés*.

A *Bibliával* foglalkozó tanulmány(oka)t publikálók közül többen is – közülük a leggyakrabban, 3 alkalommal Gugán Katalin – használták az *egyén mellett élnek* kifejezést (l. EMBERI ÉLET). Ennek, a korpuszban 7-szer előforduló kifejezésnek az az érdekessége, hogy általa a változatok, grammatikai elemek megszemélyesítődnek, életet „kapva”, emberi tulajdonságokkal felruházva jelennek meg, ezzel párhuzamosan pedig a *mellett* névutóval térben és időben is elhelyeződnek. E két fogalmi tartomány szorosan összefügg egymással, kivétel nélkül az előbbi, a TÉR megfoghatóbb, többdimenziós – *keskeny*, *széles* – kifejezései segítségével tájékozódunk az időben, nem pedig fordítva (l. *egyirányúság elve*) (vö. Szamarasz 2006: 101).

Annak ellenére, hogy a TÉR egy háromdimenziós forrástartomány, minden esetben a leképezés annak egydimenziós elemeivel történik. Ezt bizonyítják a korpuszban előforduló AZ

IDŐ TÉR fogalmi metaforák: *újmagyar kor előtti* (Gugán 2018: 57), illetve *fiai elvesztése után* (Korompay 2018: 152) (Szamarasz 2006: 101). A hozott idézetekben horizontális időjelölést látunk: az esemény pontszerűen jelenik meg – gondolhatunk itt akár egy számegyenesre – és az időbeli elhelyezés pedig sorrendiséget kifejező névutókkal történik (Szamarasz 2006: 101; Szili 2021: 406). *A következő században* (Kalcsó 2018: 82) szókapcsolatot első ránézésre – az alapvetően térbeli orientáltságot kifejező ige azonosságára alapozva – A MONDATRÉSZEK MONDATBAN/MONDATOK SZÖVEGBEN VALÓ ELHELYEZKEDÉSE UTAZÁS fogalmi metaforák közé sorolhatnánk. Azonban ezt mégsem tehetjük, ugyanis itt egy IDŐ TÉR fogalmi metaforát láthatunk, amely horizontális időjelölést reprezentál – TARTÁLY-metaforával karöltve (Szamarasz 2006: 101; Szili 2021: 403 és 410).

5.3 ERŐDINAMIKA

„A prototipikus ige olyan temporális viszonyt képez le, amelynek elsődleges figurája cselekvő (ember), ágens, másodlagos figurája elszenvedő (dolog), páciens”, akik között energiaátvitel történik (Tolcsvai Nagy 2013: 276). Ezt az erő-ellenerő jelenséget – erőforrások fajtáit, rendszerét és viszonyait – Talmy (1988) alapján nevezzük *erődinamikának* (Kövecses–Benczes 2010: 195; Tolcsvai Nagy 2013: 276). Talmy szerint nyelvünkben egyszerre van jelen a két erőt demonstráló entitás, akik egymással szemben akarják érvényesíteni akaratukat. Az erő, az agonista az erősebb, a cselekvő, az ellenerő, az antagonista pedig a nyugalomban maradó, a gyengébb fél (Kövecses–Benczes 2010: 137; Tolcsvai Nagy 2013: 276). Az ilyen metaforákkal szemantikailag közvetlen, illetve elvont fizikai viszonyt lehet jelölni (Hámori 2012: 260; Tolcsvai Nagy 2013: 276). Az érzelem és erkölcs fogalmi tartományokkal szokás összekapcsolni, Lakoff (1990) nyomán az OKOK ERŐK metaforákkal szokás párhuzamba állítani (Kövecses–Benczes 2010: 137–138; Kövecses 2021: 55). A korpuszból látszik, hogy ez a forrástartomány gyakori a bibliafordításokat kutató szerzők körében: 78 ide sorolható elemet találtam, ezzel a rangsor 3. helyén áll.

15 alkalommal is visszaköszön a *köt* ige különböző alakban – *köt*, *köthető*, *kötődik*, *kötni*, *köthető*, *köteleződött* –, például: *érzelmeiket metaforikusan a szívhez kötjük* (A. Molnár 2018: 31), *különböző nyelvjárásokhoz köthető idiolektusok, nem kellett nyelvi kompromisszumokat kötnie* (Kalcsó 2018: 77, 80), *köteleződött el* (Koltai 2018: 139). A *magyar értelmező kéziszótárban* a következő meghatározás áll: 'Szorosra húzott hurokkal, csomóval valamihez erősít, rögzít valamit.' (I. ÉKsz.²). Tehát az előbbi példákban is látszik, hogy A MENTÁLIS TÉRBEN VALÓ ÖSSZEKÖTÉS FIZIKAI ÖSSZEKÖTÉS metaforákkal találkozunk

jelen esetekben, amelyekben a két entitás közti összefüggés a KAPCSOLAT képi sémára vezethető vissza (Sólyom és Kövecses–Benczes 2010: 135). Érdekesség, hogy a *köt* ige mellett – ugyan jóval kevesebbszer – a *fűz* is megjelenik – *megjegyzést fűznék* (Korompay 2018: 160) –, mind a kettő a *kézimunkával* és az *összekapcsolással* áll viszonyban.

Mint egy 12 alkalommal találkozhatunk a *megeőrsít* / *megeőrsítés* / *megeőrsítve* szóalakokkal és ragozott alakjaikkal, például: *megeőrsítik ezt* (A. Molnár 2018: 16), *megeőrsítve az eddigi tapasztalatokat* (Korompay 2018: 155), *jelentéseőrsítő funkcióján kívül* (Szikszainé 2018: 184) vagy *a reformáció megeőrsítette hagyományból* (Kiss 2017: 390). Amint a példákban is kiolvasható, ezekben a szókapcsolatokban ’bizonyossá, hitelessé tesz’ jelentéseket a szerzők az *erő* szó használatával, annak a KAPCSOLAT képi sémán alapuló ’szorosabban rögzít valamit’ jelentésárnyalatára támaszkodva fejezték ki (l. ÉKsz.²; Kövecses–Benczes 2010: 135).

Itt is meg kell említeni a 10 alkalommal megjelenő *támaszkodik* és *támogat* igealakokat is, melyek az ÉPÜLETEK forrástartományhoz is kapcsolhatók (l. ÉPÜLETEK).

Összességében az a konzekvencia vonható le, hogy az általam vizsgált írásokban nem az érzelmekkel, erkölccsel, hanem a mozgással, erővel összefüggésben jelennek meg a metaforák, metaforikus kifejezések. Ezekre példa: *összevetem* (Kalcsó 2018: 76, 80; Dömötör 2018: 39), *az igemódosítók körében lezajló változás tetten érhető* (Gugán 2018: 56) és *a Vulgáta hatása tetten érhető* (Koltai 2018: 124).

5.4 TARTÁLY

Már említettem, hogy a kognitív nyelvészetben mennyire meghatározó szerepet tölt be a testesültség és ezzel összefüggésben a képiség (Tolcsvai Nagy 2013: 80; Kövecses 2021: 50) (l. Testesültség, TÉR). A TARTÁLY séma a Lakoff-féle kognitív nyelvelmélet szerint a szerveinket és testnedveinket tartalmazó testünkön – ELME TARTÁLY –, illetve a minket körülvevő világon alapul: *befutok a boltba* (Szabó 2012: 14–15; Kövecses 2021: 52). Maga a tartály sematikusán olyan szilárd anyagból készült, belül üreges térbeli kiterjedéssel rendelkező, háromdimenziós tárgyként írható le, amelybe más elemeket lehet behelyezni, raktározni (Kothencz 2012: 40) (vö. Szabó 2021: 799; Szili 2021: 413). Kövecses Zoltán és Benczes Réka három strukturális elemet tulajdonít neki: BELSŐ TÉR, HATÁRVONAL és KÜLSŐ TÉR, amelyek az orosz matrjoska babához hasonlóan egymásra/egymásba épülnek (Kövecses 2005: 154–155; Kövecses–Benczes 2010: 134; Kövecses 2021: 52). Ezt a szerkezeti sémát

Kothencz Gabriella Szilvia még egy elemmel, a TARTALMAZOTT DOLOGgal egészíti ki, továbbá zárt és nyitott típusokat különít el egymástól (Kothencz 2012: 40).

Kutatásomban a TARTÁLY nem a metonímiához, hanem a metaforához tartozik. Az általam összeállított korpuszban 74 különböző metaforikus kifejezésben képviseltette magát, ezáltal a gyakorisági rangsor 4. helyét szerezte meg. A TARTÁLY mint behatárolt tér összefügg a HELY típusú metaforákkal, de külön kezeltem őket (Szabó 2021: 797). Ebbe a specifikus forrástartományba a *bennfoglalást* és *tartalmazást* kifejező, a *-ban/-ben*, *-ba/-be* és *-ből/-ből* határozóraggal ellátott elemeket soroltam (Kövecses–Benczes 2010: 72; Kothencz 2012: 41).

Kalcsó Gyula a tanulmányában – a címet is beleszámolva – 7 alkalommal is előfordul a *nyomtatványokban* kifejezés azzal kapcsolatban, hogy a névszóinflexiók toldalékok miként fordulnak elő a sajtótermékekben (Kalcsó 2018: 76–77,79). Ez a TÉR és VALAMIBEN LENNI metaforával írható le. A szerzők az egyes nyelvi egységeket, illetve magát a *Bibliát* tekintik tartálynak, belső térnek, amelyet körülvesz egy külső. Például: *tagadószt tartalmazó tagadó szerkezetek* (Gugán 2018: 60), *Bibliából vett idézetek* (Dömötör 2018: 43), *Bibliából szállóigévé* (Szikszainé 2018: 178), *Apostolok cselekedeteiből* (A. Molnár 2018: 27), *a Döbrentei-kódexben a bibliából csak részletek szerepelnek* (Dömötör 2018: 43), illetve gondolhatunk akár közvetlenül Korompay Klára tanulmányának címére is: *A Jónás könyve a Károli-bibliában*. Ezek ismeretében nem meglepő az a tény, hogy az ide sorolt elemek több, mint fele – 42 – a *tartalmaz*, *tartalmazó* és *tartalma* szavaink ragozott, illetve képzett alakjaként jelenik meg a korpuszban (vö. Sólyom 2020: 99).

Az általam kigyűjtött korpuszban 10 alkalommal fordul elő a *keret* kifejezés, amelyek közül 8, határozóraggal ellátott elem sorolható közvetlenül ebbe a forrástartományba: *keretbe foglalják* (Szikszainé 2018: 166), *projekt keretében elkészül* (Kalcsó 2018: 83). A „kézzel fogható” keret alapvető funkciója, hogy az általa körülhatárolt élő vagy élettelen elemeket összefogja, védje vagy éppen kihangsúlyozza (vö. ÉKsz.²). Az előbb idézettekben azonban ezek a kifejezések – ahogyan sokszor a hétköznapiakban is – átvitt értelemben nyernek értelmet.

5.5 ÉPÜLETEK

Az emberiség életében kiemelkedő helyet foglalnak el a különböző épületek, ugyanis körül vesznek minket, bennük élünk, dolgozunk, szórakozunk, tanulunk stb. Maga az *épület* kifejezés a 16. század első felétől – 1519 k. – része nyelvhasználatunknak az *épül* szavunk

származékaként (l. ESz.). Az ÉPÜLETEK forrástartomány a korpuszomban a 62 elemével az előfordulási rangsor 5. helyén található.

Erre a fogalmi keretre általánosságban az jellemző, hogy elsősorban az épület szerkezetét, részeit, az építkezés folyamatát és stabilitását helyezi az előtérbe, amit a korpuszban szereplő elemek vizsgálata is igazolt (Kövecses 2005: 33; Kövecses–Benczes 2010: 87–88). Néhány példa az előbb leírtak szemléltetésére: *mondat is beépült* (A. Molnár 2018: 19), *pozíciója megszilárdul* (Hegedűs 2017: 1,2), *képei és szintaktikai felépítése* (Koltai 2018: 133), *stabilan egymás mellett élnek* (Dömötör 2018: 38), *tokenekre és mondatokra bontunk* (Simon 2017: 1).

Az építkezés egy hosszú folyamat, több fázisból áll, amelyek közül az egyik legfontosabb az alapozás, a szilárd pont megtalálása. A *Bibliában* is nagyon fontos kifejezések az *alap*, *alapkő*, *alapozás* fogalmak mind szó szerinti, mind átvitt értelemben: ezek Isten teremő tevékenységéhez, Jézushoz, illetve a hívő emberekhez is kapcsolódnak. Gondolhatunk itt a *Kősziklára épített ház* példázatára (Máté 7,24-27) vagy amikor Jézus Pétert nevezi sziklának (Máté 16,18), továbbá az új *Református Énekeskönyv* 590., *Az Egyháznak a Jézus a fundámentuma* című énekére is (l. Barta *Alap*, *alapkő*). Visszatérve a gyakorisági mutatókhoz, a vizsgált munkákban az ÉPÜLETEK forrástartományhoz tartozó elemek közül a leggyakrabban – 34 alkalommal – előforduló kifejezés az *alap* és annak képzett alakjai – úgymint *alaptalanul*, *alapos*, *alapja*, *alapján*, *alapként*, *alapul*, *alaposabb*, *alapszöveg*, *alapvetés* – voltak, nagyságrendileg az ebbe a forrástartományba soroltak több, mint felét tették ki. Ezek a szókapcsolatok nem kizárólag a kutatás tárgyára, hanem a kutatás menetére, módszerére is vonatkoznak. Például: *Jónás könyvének alapszövege* (Szikszainé 2018: 190), *az eredeti nyelvjárások keveréken alapulnak* (Kalcsó 2018: 78) vagy *a két előzmény-vizsgálat alapján* (Gugán 2018: 69).

Fontos megemlíteni, hogy az ehhez a fogalmi kerethez kigyűjtött elemek közül 17-et az ERŐDINAMIKÁHOZ is be lehet sorolni (l. ERŐDINAMIKA). Ide tartoznak a forrástartomány második legtöbbet – 10 esetben – előforduló kifejezései: a *támogat* és *támaszkodik*, illetve ezeknek képzett alakjai. *Támaszkodáskor* – elsődleges jelentésében – mindig a gyengébb fél kapaszkodik bele az erősebbe, akinek *szilárd alapon* kell állnia vagy legalábbis azzal kell rendelkeznie, hogy biztonságot tudjon adni, *támogatni* tudja az arra rászorulókat. A vizsgált tanulmányokban előforduló kifejezések egy másik, a 'Valamin mint alapon nyugszik.' jelentést képviselték (l. ÉKsz.²): *Vetus Latina-ra támaszkodva közvetítette Jeromos* (Koltai 2018: 123).

Ugyancsak az ERŐDINAMIKÁhoz is kapcsolható az 5 helyen felbukkanó *megszilárdul* szavunk múlt idejű igeként, illetve befejezett melléknévi igenévként. Például: *megszilárdult kifejezésekben* (Korompay 2018: 158) – ez még a TARTÁLYhoz is kapcsolható – vagy *pozíciója megszilárdult* (Hegedűs 2017: 1). Ezek azért köthetőek mind a két forrástartományhoz, mert egyrészt – főnévi értelmében – az alapnak, a falaknak, illetve magának a szerkezetnek fizikailag biztosnak kell lennie, a külső (környezeti) erőknek ellen kell állnia, másrészt pedig jelzői pozícióban állva határozottságot fejeznek ki (l. ÉKsz.²).

5.6 IRÁNYOK: irányultság / orientációs metaforák

A fogalmi metaforákat kognitív funkciójuk alapján Lakoff és Johnson munkássága nyomán 3 nagy csoportba soroljuk be: ontológiai – elvont fogalmak általános kategóriákba sorolása, kézzelfoghatóbbá tétele: AZ EMBERI ELME EGY GÉP –, orientációs – irányultság kifejezése: BOLDOGSÁG FENT VAN – és strukturális – céltartomány minél pontosabb megragadása: AZ IDŐ MOZGÁS (Kövecses 2005: 48–50; Kövecses–Benczes 2010: 91–92; Tolcsvai Nagy 2010: 91).

Az orientációs metaforák „kognitív funkciója az, hogy a célfogalmak egy bizonyos csoportját rendszerbe foglalják, egymással összefüggővé, koherenssé téve őket”, ezért „koherencia-metaforáknak” is nevezhetnénk őket (Tolcsvai Nagy 2013: 51). Elnevezésük onnan adódik, hogy alapvetően a térbeli irányokon alapulnak (Tolcsvai Nagy 2013: 51), az ide sorolható elemek között is megfigyelhető a testesültség jelensége (l. Kövecses–Benczes 2010: 19–20; Szabó 2012: 14–15, 137; Tolcsvai Nagy 2013: 80; Kövecses 2021: 50).

Leggyakrabban a *fent* és a *lent* irányokat szokás megkülönböztetni egymástól. Az előbbi pozitívumokkal – JÓ FENT, FELFELE –, míg utóbbit negatívumokkal – ROSSZ LENT, LEFELE – szoktuk összekapcsolni/társítani (Tolcsvai Nagy 2010: 88–89). Ezek a TARTÁLY metaforához hasonlóan univerzálisak, azaz a világ bármely pontján ismerik, de az egyes kultúrák között azért eltérések lehetnek (Aradi 2018: 123).

Az előbb leírtak miképpen jelennek meg a korpuszban? A *Vulgátát kanonikus rangra emelte* (Koltai 2018: 121), *csúcspontjának tartjuk* (Kalcsó 2017: 1), *alárendelt tagmondat élén álló* (Dömötör 2018: 38). A hozott idézetekben a FENT jelenik meg arra a tapasztalatra alapozva, miszerint minél jobban megbecsülünk valamit, annál magasabb helyen helyezkedik el vagy pozicionáljuk elménkben. Gondolhatunk csupán a *kiemel* igekötős igére – ’valakit vagy valamit különleges bánásmódban, megkülönböztetett figyelemben részesíteni’ – vagy a *kiemelkedő* jelzőre (Koltai 2018: 123 és 124), de akár magára Istenre is, aki az égben, fent van (Szabó 2012: 150). Ezek mellett eszünkbe juthat még a *Piedesztálra emel valaki valakit*

szólásunk is, ami dicsőítést fejezi ki, bár ebben azért – beszédhelyzettől függően – lehet akár némi negatív felhang is (l. SzóIKmsz.; ÉKsz.²). Az itt leírtak alkotják a MEGBECSÜLTség / FONTOS FENT VAN fogalmi metaforák csoportját (Tolcsvai Nagy 2010: 88, vö. Aradi 2018: 121–122).

Alacsonyabb adatszám (Gugán 2018: 65), *lefelé stilizálja a próféta alakját* (Szikszainé 2018: 181), *lebecsülnénk a katolikus Káldi György bibliafordítását* (A. Molnár 2018: 15), *színvonal tekintetében nem emelkedik ki* (A. Molnár 2014: 110). Az itt idézett példák az előző bekezdésben leírtak – INTENZITÁS, TÖBB FELFELÉ VAN – ellentétét képviselik, ezekben a KEVESEBB, KISEBB MEGBECSÜLTség LEFELÉ IRÁNYULTSÁG jelenik meg, amely az esetek többségében a *le* igekötővel van kifejezve (Kövecses 2005: 81–82; Szabó 2012: 154–155).

Az egydimenziós *fent-lent* mellett az orientációs metaforák meg tudnak jeleníteni két, illetve háromdimenziós tereket is, a ki-be, középpont-kerület irányokat is (Szamarasz 2006: 101; Sólyom 2020: 68–69). Ezt fejezik ki az UTAZÁS forrástartományhoz is besorolható *nyelve továbbvivője* (Szikszainé 2018: 191) és cselekvéssor *továbbvitelére* (Kiss 2018: 100) szókapcsolatok második tagjai is (vö. Sólyom 2020: 68–69). A hozott példákban a *tovább* igekötő elsősorban a térbeli mozgást, haladást fejezi ki, de határozószóként az időben való előrehaladást is implikálja (l. ÉKsz.²; Szamarasz 2006: 101).

5.7 SPORT ÉS JÁTÉKOK

AZ ÉLET JÁTÉK metaforákkal nemcsak az irodalom berkein belül találkozhatunk – gondolhatunk itt Shakespeare *II. Richárd* drámájából mára szállóigévé vált „*Színház az egész világ...*” gondolatára vagy Kosztolányi Dezső költészetében jelenlevő *játék* szimbólumra –, hanem a hétköznapi megnyilvánulások mellett a tudományos szakszövegekben is (l. Kövecses 2005: 13). Mi jut eszünkbe akkor, amikor meghalljuk a *játék* és *sport* szavakat? – ilyen és ehhez hasonló kérdésekre kereste a választ Ludwig Wittgenstein is, aki kutatása során a prototípuselmélet megfogalmazásáig jutott el (Kiefer 2007: 100). Mint tudjuk – Wittgenstein munkásságának köszönhetően –, hogy nincs olyan konkrét tulajdonság, amely a világ összes játékát jellemzi, azonban prototipikusan e fogalmi kör kapcsán – gondoljunk csak a klasszikus *Ki nevet a végénre* vagy éppen a magyarkártyára – valószínűleg az emberek elméjében elsőként a *győztes*, *vesztes*, *küzdelem*, *szórakozás*, *időtöltés* kifejezések aktiválódnak (Kövecses 2005: 33–34; Kiefer 2007: 88–90; Kövecses–Benczes 2010: 28–29). Ehhez a forrástartományhoz az 1. metafora-gyűjteményből 40 elem kapcsolható, ezáltal az előfordulási rangsor 7. helyén helyezkedik el.

A leírtak illusztrálása gyanánt következzen néhány példa! *Tűzte ki célul* (Koltai 2018: 142), *bűnbocsánatot nyer* (Szikszainé 2018: 189), *előtagos változatok versengésének* (Dömötör 2017: 1), *első fordulójában, információt ne veszítsük el* (Simon 2017: 2), *formák versengése* (Ludányi 2019: 230), illetve *fontos szerepet játszik* (Lechner–Petrusinec 2022: 150), *összevetni* (Szikszainé 2018: 165), *álláspontokat ütköztet; kérdéssel szemben* (Szikszainé 2018: 175, 177). A beemelt elemeket megvizsgálva láthatjuk, hogy ezek elménkből – prototipikus egyedekként – több más fogalomkört is előhívhatnak, ugyanis több másik fogalmi kerettel is szoros kapcsolatban állnak. Ezek a szókapcsolatok – bennük erők vannak egymással ütköztetve, valaki felülkerekedik a másikon, rivalizálás, többmenetes küzdelem, felek összecsapása, siker, diadal, akaraterő – a HÁBORÚÉ mellett az ERŐDINAMIKA forrástartományához is elvezetnek: *törekszik a nyelvhasználat, össze tudjuk vetni* (A. Molnár 2018: 16, 19), *lehet leküzdeni* (Lechner–Petrusinec 2022: 150). Sőt, a szemhez kapcsolódó *szemben* példa még a TÉR metaforával is kapcsolatba hozható – a két fél elhelyezkedése (Baranyiné 2018: 17).

Az erők összecsapásán és kimenetelén alapuló fogalmi keretek mellett a korpusz másik nagy „rokon forrástartomány”-a az UTAZÁS: *sztenderdizálási tevékenység első lépései* (Kalcsó 2018: 79) – táblásjátékok és haladás előre –, *vesztéséhez vezetnek* (Lechner–Petrusinec 2022: 148), *előnyelvet is jelentősen maga mögött hagyta* (Dömötör 2018: 54) vagy éppen *nyelvújítást megelőző időkből* (Szikszainé 2018: 193). Utóbbiakat összetett példának is nevezhetjük. A *megelőz* ige és a *maga mögött hagyta* szókapcsolat értelmezhető az IDŐ VERSENY – valaki a rangsorban valaki elé kerül –, illetve az IDŐ TÉR – korábbi esemény áll előrébb – fogalmi metafora kereteire támaszkodva, azokból kiindulva (l. Szamarsz 2006: 101).

5.8 FÉNY, LÁTÁS, TUDÁS

A korpuszomban elkülöníthető nagyobb fogalmi tartományok közül az előfordulás gyakorisága alapján – 33 elemmel – a 8. helyen a FÉNY, LÁTÁS, TUDÁS végzett. Ehhez a fogalmi kerethez alapvetően az emberi tapasztalataink tartoznak, e hármas mindegyik tagja szorosan összekapcsolódik.

Amint már az IRÁNYOKnál már szó esett a POZITÍV FELFELÉ IRÁNYULTSÁG és NEGATÍV LEFELÉ IRÁNYULTSÁG fogalmi metaforákról –, a fény-sötétség ellentétpárt implikálják. Most az előbbiekkal – a fénnel – fogunk részletesebben foglalkozni, ugyanis az egyes szerzőknél utóbbiak csak implicit módon jelennek meg (vö. Kövecses 2005: 81–82; Pápista 2017: 176).

Saját tapasztalataink alapján is tudjuk, hogy a sötétben nem érezzük jól magunkat, nem látunk, bizonytalanok vagyunk, még akár félhetünk is. Mikor rossz kedvünk van, akkor úgymond sötétben látjuk a világot, míg világosban minden rendben van (vö. Pápista 2017: 167). Nem is véletlen, hogy elménkkel kapcsolatos metaforáink – amelyeket Lakoff–Johnson és Sweegser univerzálisnak tart – is ezen fogalmi tartományokon alapulnak. Sjöström (1998) munkássága révén tudjuk, hogy az észlelés és a kogníció elválaszthatatlan egymástól (vö. „*Világosítsa meg lelki szemeteket*” (Ef 1,18)) (Baranyiné 2018: 7). A TUDÁS FÉNY és a TUDÁS LÁTÁS fogalmi metaforák alapja egy metonimikus lánc, ugyanis ezen elemek egymáson nyugszanak: fény nélkül nincs látás, a látás pedig tudásunk elemi feltétele: szemünk meghatározó jelentőséggel bír a megismerésben, a szem az intellektus központjaként jelenik meg (Pápista 2017: 174; Aradi 2018: 83; Baranyiné 2018: 15).

Az alábbiakban néhány példa elemzése fog következni. *XIX. század végére világossá vált* (A. Molnár 2018: 16), a *szövegösszefüggés világossá teszi* (Kiss 2018: 101), *világosan mutatják; erővel világít rá és felvillantának* (Korompay 2018: 148, 160 és 149). *Világossá, világosan, világít rá és felvillantának* – ezen kifejezések mindegyike a finnugor eredetű ’fény/világos, fehér, világító’ alapjelentésű *világ* szavunk származéka (l. ESz.; MESz.; UESz.). A felsorolt példák közül az utolsó, a *felvillantának* feltételes módú ige első ránézésre kakukktójságnak tűnhet. Azonban nem szabad, hogy megtéveessen, mert az is ehhez a 12. századi ősi alaphoz köthető, ugyanis annak nyelvújításkor keletkezett mozzanatos igeképzővel ellátott képzett alakja (l. ESz.). Ezekben a kifejezésekben valamilyen ismeretre való rámutatás történik a fény segítségével: a cselekvő, az ismeretátadó/észlelő, azaz a landmark szemszögéből MEGÉRTETÉS/MAGYARÁZÁS FÉNY, míg a befogadó nézőpontjából a MEGÉRTÉS FÉNY fogalmi metaforaként tudjuk értelmezni (Tolcsvai Nagy 2013: 217–221). Ennek látványosabb illusztrálása végett álljon itt még két példa: *Lőrincze Lajos világossá teszi* (A. Molnár 2018: 18) és *ez arra világít rá* (Korompay 2018: 156). Az elsőben egy konkrét személy, Lőrincze Lajos nyelvész, a másodikban pedig megszemélyesítéssel Keresztelő János története a *Müncheni kódex*ben valami fontos, újonnan felfedezett jelenségre vagy hipotézisre hívja fel a befogadó figyelmét, amelynek következtében tudásunk bővül és frissül: *újabb megvilágítást ad* (Korompay 2017: 1), *összefüggéseinek megvilágítására, új megvilágításba* (Lechner–Petrusinec 2022: 146, 150). Az előbbi példák elemzését még ki kell egészíteni Pápista Zsolt gondolataival, aki szerint az előbb ismertetett kifejezésekben a szavak TARTÁLYként funkcionálnak, ugyanis a tudásátadás a szavakon keresztül megy végbe, ennek következtében azok „tartalmazzák” az ismeretet (Pápista 2017: 177).

Elemzésre méltó még a – korpuszban 3 alkalommal szereplő – *napvilágot látni* (Koltai 2018: 124, 129 és 144) frazéma is. E szókapcsolatot – Pápista gondolataira alapozva – egyszerre két forrástartományba is be lehet sorolni: az EMBERI ÉLETbe és a FÉNY, LÁTÁS, TUDÁSba. Előbbibe azért, mert a születést ezzel a szókapcsolattal szoktuk kifejezni (l. EMBERI ÉLET). Utóbbiba azért, mert a NYILVÁNOSSÁG LÁTÁS fogalmi kerethez is hozzá tudjuk kapcsolni, ugyanis egy olyan értelmezési lehetőséget is felvet, amely szerint a nemtudás sötétjéből valami kikerül a fényre – úgymond *kiderül* –, és ennek következtében ismertté válik az emberek körében (Pápista 2017: 181). Amint azt Baranyiné Kóczy is hangsúlyozza, ezt a két forrástartományt nem kell szigorúan elválasztanunk egymástól, ugyanis, ha jobban belegondolunk, a születés csodájában nemcsak a kifejezés szintjén, hanem fizikálisan is jelen van a fény-sötét ellentétpár. A kis magzat a sötét anyaméhet elhagyja és kinyílik számára a világ: megjelennek számára is a színek, minták, ízek és illatok – minden (Baranyiné 2018: 11). Baranyiné Kóczy Judit nézete szerint a két fogalmi kör együttes jelenléte a kifejezésben a LÁTÁS ÉLETBEN LEVÉS HELYETT metonímián alapszik, amely a *szem* és az *élet* szoros kapcsolatát implikálja (Baranyiné 2018: 11; vö. Pápista 2017: 181).

5.9 NÖVÉNYEK

Életünkben fontos helyet foglalnak el a növények: körülvesznek minket és gyönyörködünk bennük, hozzájárulnak egészségünkhöz. A metaforikus konceptualizációban elsősorban részeik, az életciklusuk és a körülöttük való munkálatok vesznek részt (Kövecses 2005: 33). Az általam áttekintett *Bibliával* foglalkozó szakirodalomban az előbb felsoroltak közül túlnyomó részt az utóbbival találkozunk. Összesen 31 elem tartozik ehhez a forrástartományhoz, így a rangsor utolsó előtti, 9. helyén végzett. A korpuszból szépen kirajzolódik, hogy a szerzők közül Szikszainé Nagy Irma merített a legtöbbször, 15 alkalommal ebből a forrástartományból.

A korpuszban egész pontosan 16-szor jelenik meg *átültetés*. Ezek közül háromszor igekötős igeként: *görög megoldást ülteti át* (Kiss 2018: 105), *(Jeromos) átültette* (Koltai 2018: 123) és *ki ültette át magyarra* (Szikszainé 2018: 164). Ahogyan a tanulmányokban is olvashatjuk, az *átültetés* során egy már működő módszert, sémát alkalmazunk egy másik feladatnál, szituációnál. Nyelvészeti vonatkozásban a bibliafordítások során ez azt jelenti, hogy fordítóink az idegenszavakat úgy fordították le, hogy azokat a magyar nyelv szabályaihoz igazították, anyanyelvünk sajátosságait nem tévesztették szem elől (l. Koltai 2018: 122; Neszt.) (vö. Klaudy 1994; Pecsuk 2019; M. Pintér 2020). A korpusz minden ilyen

példájában valamely elmélet vagy gyakorlat átemelése a növények helyválttatásával van kifejezve a jobb megértés végett – ÁTVÉTEL/ÁTEMELÉS/MEGHONOSÍTÁS NÖVÉNYEK ÁTÜLTETÉSE. Nemcsak igealakban, hanem 12 alkalommal ragozott főnévi – *átültetésére irányul* (Koltai 2018: 139) –, illetve egyszer befejezett melléknévi igenévi – *magyarra átültetett megfelelőjét* (Simon 2017: 1) formában is megjelennek az egyes munkákban. Megjegyzendő, hogy a *két átültetésben* (Szikszainé 2018: 169) példában a TARTÁLY forrástartomány is megjelenik.

A növényekkel kapcsolatba hozható másik tevékenység az *ágyazás*, amely kapcsán poliszémiáról beszélhetünk (l. Kiefer 2007: 115). Ennek az igének – amely az *ágy* szavunkból lett továbbképezve – elsődleges jelentése a 'Hálóhelyet készít.' (l. ÉKsz.²). Ez egyértelműen összefüggésbe hozható a másodlagos jelentésével, miszerint a növények vetési területét *ágyásnak* nevezzük. Ezeket a kifejezéseket a szerzők *befoglalás*, *beillesztés*, *előkészítés*, *alapozás* értelemben alkalmazták írásaikban (l. Nszt): *kontextusba ágyazottság*; *dialogusba ágyazott* (Szikszainé 2018: 193, 172).

Már szó esett az ültetésről, ágyazásról, gyökéresztésről, a most következő példákban a növények fejlődésének további életciklusaiba is betekintést nyerünk: *a kötősző burjánzását* (Szikszainé 2018: 188), *terebélyesedő kifejezésmód* (A. Molnár 2017: 1), *irtotta ki* (Huszthy 2017: 2). A hozott példák mindegyike negatív hangot üt meg, az első kettő a rohamos, más élőlények számára káros hatással levő térfoglalás képét vetíti elénk (vö. Hós 10,4), míg a harmadik a pusztulást, pusztítást idézi meg.

Végezetül pedig egy hosszabb idézet következik: *ebből a humanista gyökerű, a reformáció megerősítette hagyományból nőtt ki* (Kiss 2017: 390). Ezt nevezhetnénk akár klasszikus iskolapéldának is, ugyanis ebben a *hagyomány* teljes mértékben NÖVÉNYKént jelenik meg: egy új szokásnak először is kell egy már létező biztos pont, egy talaj, egy kiindulási pont – ez a *gyökér* –, amely alapul szolgál az elkövetkezendő években, hogy aztán szép lassan növekedni tudjon, be tudjon épülni teljesen a mindennapi életbe, természetessé váljon.

5.10 EMBERI ÉLET

Életünk két legmeghatározóbb – és paradox módon egyben talán legmegfoghatatlanabb – eseménye annak kezdete és vége. Nem véletlen tehát, hogy e fogalomkör céltartományként szokott megjelenni. A mindennapokban, illetve irodalmi alkotásokban is metaforikus módon jelennek meg ezen életesemények: *elment* a nagymamám, de *elmehet* a magzat is, illetve

megérkezik/megérkezett a várva várt kisbaba. Ezekben mind az ÉLET UTAZÁS metafora jelent meg az *érkezés* és *távozás* fogalmaival összekapcsolva (Tolcsvai Nagy 2005: 40).

Jelen tanulmányokban metaforikus kifejezések forrástartományaként 26 alkalommal jelentek meg az EMBERI ÉLET kifejezései, így az előfordulási rangsor utolsó, 10. helyén áll. Példának okáért nem *megalakult* vagy *kitaláltatott*, hanem *születhetett meg e szó* (A. Molnár 2018: 22), illetve *konszenzus született* (Kalcsó 2018: 24), nem pedig *létrejött* vagy egyszerűen *megegyeztek*.

A *születéssel* kapcsolatban két elemet emelek ki. Elsőként Szikszainé Nagy Irma tanulmányából a *variánsokat terem*t (Szikszainé 2018: 183) szókapcsolatot hozom. A *teremt* igét értelmezhetjük úgyis, mint *életre hív*, de prototipikusan ez az ige Isten hatókörébe tartozik, nem az emberébe. A másik a *napvilágot látni* (Koltai 2018: 124). Ez a kifejezés prototipikusan az EMBERI ÉLET fogalmkörével hozható összefüggésbe, ugyanis a *napvilágra jött/hoz* frazémánkat hozza elő legelőször tudatunkból, amely a születést/szülést, azaz az élet kezdetét jelenti. Másrészt viszont a FÉNY, LÁTÁS, TUDÁS fogalmi metaforához is kapcsolható: NYILVÁNOSSÁG FÉNY fogalmi metafora (Pápista 2017: 181) (l. FÉNY, LÁTÁS, TUDÁS).

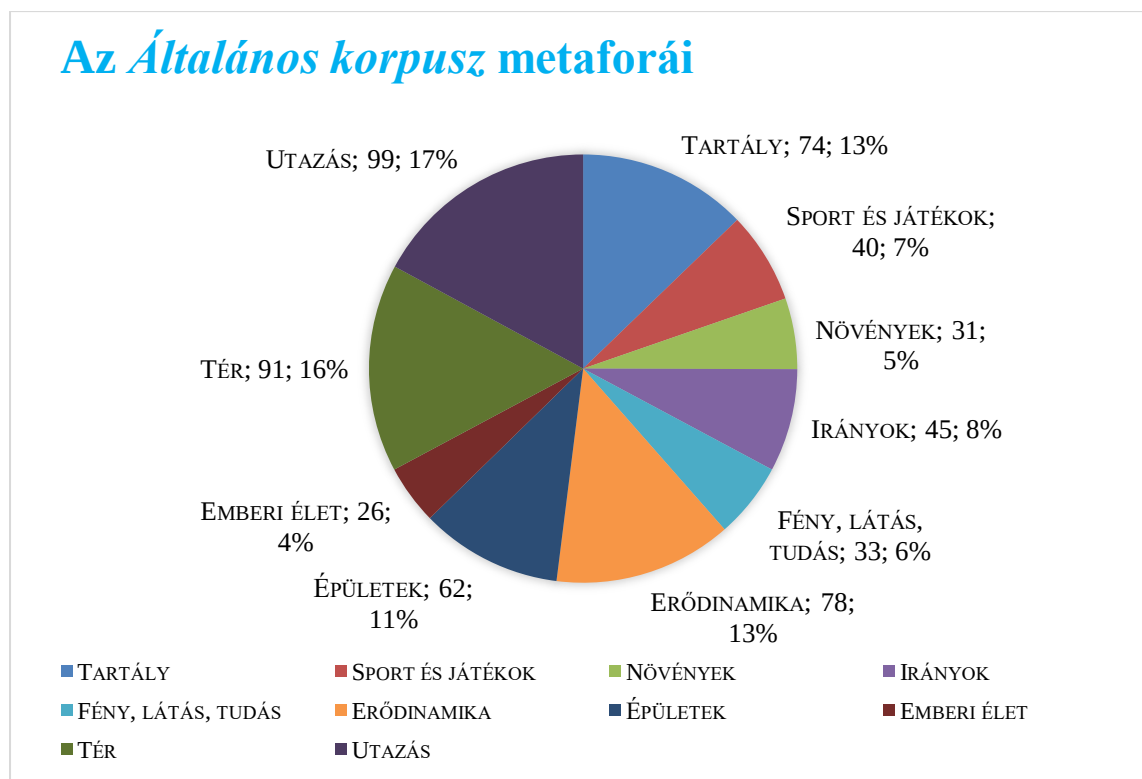
Létünk nem csupán kellemes, élvezetes dolgokból áll: az egészség nem természetes, sajnos a betegség is életünk velejárója. A korpuszban is előjön az *átesett* kifejezés – *ellenőrzésen esett át* (A. Molnár 2018: 17) –, amely a BETEGSÉG fogalmi keret egyik prototipikus kifejezése. Azért kapcsolható hozzá, ugyanis a betegség egy szükséges rossz, amin át kell menni, amelynek következtében kialakul egy védettség, a gyógyulást követően pedig mehet minden tovább (részletes elemzés l. később).

Amint az ember is folyamatosan fejlődik az élete során, az átvihető az egyes tudományágakra – *bibliatudományi fejlődésre tekintve* (A. Molnár 2018: 16) –, illetve egy-egy folyamatra, kutatásra is – *nyelvi kifejezőképesség fejlődését* (Szikszainé 2018: 193). A *továbbfejlődött* (A. Molnár 2018: 30) szavunk pedig kifejezetten a NÖVÉNYEK fogalmi tartományt idézi meg.

Itt már csak említés szintjén ejtek szót az *egyén mellett élnek* kifejezésről. Ami itt kiemelendő, hogy ez a megszemélyesítés – például a változásoké – a *Nyelvelmélet és dialektológia* kötetben 5 alkalommal fordul elő ebben a formában. Ebből azt a konzekvenciát lehet levonni, hogy a TÉR fogalmi kerettel szoros kapcsolatban áll az EMBERI ÉLET keret.

5.11 Az Általános korpusz összegzése

Amint az az eddig olvasottakból is kirajzolódik, ebben az 1. korpuszban 10 nagy fogalmi keret különül el egymástól: UTAZÁS, TÉR, ERŐDINAMIKA, TARTÁLY, ÉPÜLETEK, IRÁNYOK, ÉPÜLETEK, SPORT ÉS JÁTÉKOK, EMBERI ÉLET, NÖVÉNYEK, illetve FÉNY, LÁTÁS, TUDÁS. Az 1. diagramon az 1., azaz *Általános korpusz*ban előforduló forrástartományok szerinti megoszlása látható, amelyen összesen 579 adat, és azok százalékos eloszlása látható.



1. Diagram: Az *Általános korpusz* metaforáinak forrástartományok szerinti megoszlása.

6. A Károli-korpuszban kirajzolódó nagyobb forrástartományok ismertetése

Dolgozatom eddigi részében az 1. korpusszal foglalkoztam, amelyhez olyan metaforikus kifejezések tartoznak, amelyek általánosságban kapcsolódnak a bibliafordításokhoz, azok nyelvéhez, nyelvtani rendszeréhez. Láttuk, hogy nemcsak a téma bemutatásában, a kutatási eredmények megosztásában, hanem a munkamódszer ismertetésénél, illetve az olvasó szövegen belüli koordinálásánál is találkozhatunk fogalmi metaforákkal az egyes tanulmányokban.

Munkám 2. részében a 2. korpuszt fogjuk elemezni, amelyben csak és kizárólag olyan metaforikus kifejezések állnak, amelyek közvetlenül Károli Gáspárra, a *vizsolyi bibliára* és

annak fordítására vonatkoznak. Ebben, az *Általános korpusztól* független *Károli-korpuszban* 151 elem található. Hasonlóan a dolgozat előző részéhez, itt is a prototipikus példák bemutatása fog következni az egyes csoportokon belül.

6.1 ERŐDINAMIKA

A korpusz elemeiből 43 tartozik az ERŐDINAMIKA forrástartományba. Ezekben magasan a *törekedett/törekvés* kifejezések dominálnak: szám szerint 12 alkalommal fordulnak elő – szemben például az *elrugaskodik* ige múlt idejű *elrugaskodott* alakjának négyszeri találati eredményével. Koltai Kornélia élt a *törekedett/törekvés* kifejezésekkel a legtöbbször – *szépségre törekvés; pontosabb közvetítésre törekedett* (Koltai 2018: 142, 142) –, de Szikszainé Nagy Irma, Kiss Sándor, Hegedűs Attila és Szathmári István írásában is előfordultak egy-egy alkalommal – *magyarosságra törekedtek* (Szathmári 2017: 211). Azért tudjuk ezeket a példákat egyértelműen ehhez a fogalmi kerethez kötni, mert ezek kapcsán – jelentésükből is adódóan – nagy energiabefektetésről beszélünk egy kitűzött cél elérésének érdekében.

A másik meghatározó elem a már előbb említett *elrugaskodott* ige: *héber szövegtől elrugaskodott fordítási megoldások; (Károli) nem rugaskodott el a forrásnyelvi változattól* (Koltai 2018: 128, 143). Az *elrugaskodás* során fizikálisan valamitől erővel eltávolodunk, átvitt értelemben pedig elfordulást, szakítást fejez ki egy korábban elfogadott, alapul szolgáló elmélettől. Károli tehát – amint már fentebb is írtam – nem tükörfordítást végzett, az *Írás* átültetése során az értelmet, a célnyelvi befogadót és annak anyanyelvének nyelvtani rendszerét tartotta szem előtt. Ezt, a Peirce-től kiinduló fordítási elméletet nevezi a szakirodalom interpretatív megközelítésnek, illetve Nida után *dinamikus ekvivalenciának* (Klaudy 1994: 72; Pecsuk 2019: 24; vö. Koltai 2018: 144; M. Pintér 2020: 48).

Ehhez a forrástartományhoz tartozó elemek között meghatározóak még az olyan kifejezések is, amelyekből a kézi munkára, kézzel való rögzítésre asszociálhatunk (l. részletesen ERŐDINAMIKA). Erre példák a *Károlyi Gáspárhoz kapcsolható* (Gugán 2018: 73), a *kétféle minta köthető* (Hegedűs 2018: 11), *szélgjegyzetet fűzött* (A. Molnár 2018: 30), illetve a *Károli leszögezi és tűzte ki* (Koltai 2018: 121, 144) szókapcsolatok.

Előbbiek mellett szerepel még 14 olyan elem a kigyűjtött anyagomban, amelyet az ERŐDINAMIKA mellett másik forrástartományba is be lehet sorolni. Ezek közül 7 a már fentebb, az ÉPÜLETEKNél elemzett *támaszkodni* ige jelen és múlt idős alakjai – *támasztja alá* és *héberre támaszkodott* (Koltai 2018: 140 és 122). Emellett további 3 elem, a kettő *tűzte ki* (Koltai 2018: 142 és 144) és az *össze tudjuk vetni a VB-val* (A. Molnár 2018: 19) a stratégia,

motiváció, versengés kapcsán a SPORT ÉS JÁTÉKOKhoz, illetve a *kiugró adat* (Dömötör 2018: 48) és *kiugró adatait* (Gugán 2018: 67) az IRÁNYOKhoz is köthető. Végezetül a *fordítói elvek irányíthaták és elkerülése érdekében* (Koltai 2018: 141, 136) kifejezések az UTAZÁS fogalmi körébe tartoznak még: az *irányít* valaki vagy valami – például autó – feletti kontrollt fejez ki, az *elkerülés* pedig egy másik útvonal választása.

6.2 UTAZÁS

AZ UTAZÁS forrástartományhoz kapcsolható 30 elem kivétel nélkül az *úton levésre*, annak különböző mozzanataira vonatkozik. Ezek a metaforikus kifejezések világítanak rá, hogy Károli Gáspár milyen szerepet töltött be csoporttársai között – *vezette* őket (A. Molnár 2018: 14; 2014) –, miként folytatta fordítói tevékenységét: milyen elveket *követett* (Koltai 2018: 136; Kiss 2018: 118), mely művekre *vezethetők vissza* (Koltai 2018: 142) a fordítások, illetve melyeket igyekezett messze *elkerülni* (Koltai 2018: 132).

Az ide sorolható példák közül 9 tartozik egyszerre két forrástartományba – 1 komplexebb van, annak az elemzése a SPORT ÉS JÁTÉKOKnál olvasható. A két fogalmi keretbe besorolható példák közül 6 a már fentebb is említett *követ* ige, amely a TÉRrel, kettő az ERŐDINAMIKÁVAL hozható összefüggésbe (azok elemzését l. ERŐDINAMIKA), végül a *Vizsolyi Biblia különleges helyet foglal el a magyar nyelv kialakulásának menetében* (Hegedűs 2018: 9) a TARTÁLYhoz sorolható még be.

6.3 TÉR

A *Biblia* TÉR forrástartomány motiválta metaforikus kifejezései elsősorban a forrásnyelvekre – *héber alapszöveg mellett* –, fordítási módszerekre – *fordítói eljárások között* –, illetve magára a fordított szövegre vonatkoznak – *nem áll távol* (Koltai 2018: 138,139).

Ez a fogalmi keret a dobogó 3. fokán áll a gyakorisági rangsorban. Az ide sorolható 29 elem közül az *élőnyelvet maga mögött hagyta* kifejezést (Dömötör 2018: 53) elemem ki. A *maga mögött hagyta* szókapcsolatban nem a fizikális valóságban, hanem a képzeletünkben történik az elhelyezés – ELISMERÉS SORBAN ELFOGLALT HELY: az előrébb járó rendelkezik nagyobb elismertséggel, úgymond „modernebb” – bár a *Biblia* ezzel kapcsolatban más nézetet képvisel: utolsókból lesznek az első (l. Lk 18,14). Ebben még a SPORT ÉS JÁTÉKOK forrástartomány is jelen van: *rangsor* – ki áll magasabb fokon –, illetve ’legyőzni, megelőzni valakit’ jelentés (l. ÉKsz.²).

6.4 TARTÁLY

Hasonlóan az 1. korpuszhoz, itt is ugyanazon elvek szerint különítettem el a szorosan összetartozó TÉR és TARTÁLY fogalmi kereteket egymástól, összesen 23 elemet soroltam ide. A két tartomány szoros kapcsolatát támasztja alá a következő példánk is: *A Károli-biblia 1. és 2. részében* ugyanis *helyet kaptak olyan bibliai könyvek is, (...) szintén megtalálhatók*. (Koltai 2018: 126–127). Ebben az idézetben a *Biblia* olyan fizikális térként jelenik meg, amelyben több könyv foglal helyet. Ez tovább is visz minket egy másik forrástartományhoz: a *vizsolyi biblia* TARTÁLYként van prezentálva, ugyanis van térbeli kiterjedése, bele lehet helyezni más írásokat. A fentebb olvasottak alapján bátran állíthatjuk, hogy a *Szentírás* TARTÁLYként való konceptualizálása nem kirívó eset, közvetlenül a Károli-féle is megjelenik 11 alkalommal hasonló módon: *egymondatos adatok a Vizsolyi bibliából* (Dömötör 2018: 42), *a Vizsolyi Bibliában nem szerepel* (Hegedűs 2018: 10) és *a Károli-bibliából vette át* (Korompay 2018: 149) (Kövecses 2005: 154–155; Kövecses–Benczes 2010: 134; Kothencz 2012: 41; Kövecses 2021: 52).

Összesen 5 elem sorolható be más forrástartományokba is, ezek közül kettőt idézek: *bevezető formulaként való átültetésében* (Koltai 2018: 136) és *a Vizsolyi Biblia különleges helyet foglal el a magyar nyelv kialakulásának menetében* (Hegedűs 2018: 9). Az előbbiben a NÖVÉNYEK, utóbbiban pedig az UTAZÁS fogalmi keretre ismerhetünk rá.

6.5 ÉPÜLETEK

Az ÉPÜLETEK forrástartományból – közvetlenül a *Bibliára* vonatkoztatva – Koltai Kornélia merített a legtöbbször az általam vizsgált művekben: a 16 elemből 10 tartozik ide. A leggyakrabban – összesen 7-szer – előforduló kifejezés az *alátámaszt* és a *támaszkodik*, amelyek az alap megerősítéséhez, biztonságához kapcsolódnak. Ez a viszonylag magas előfordulási szám abból is adódhat, hogy a nyelvészasszony kutatása a forrásnyelvi szöveg eredetére irányul, publikációjában pedig annak eredményeit nyelvi adatokkal bizonyítja, illetve erősíti meg. Ez utóbbi jelentéstartalom a kifejezések ERŐDINAMIKA fogalmi tartományhoz való tartozását is implicálja.

Az 1. korpuszhoz hasonlóan, ebben a másodikban is jelen vannak a *BIBLIA* ÉPÜLETSZERKEZET, illetve a *BIBLIA* LÉTREJÖTTÉBEN FONTOS SZEREPET BETÖLTŐ SZÖVEGEK ÉPÜLETALAP/ALAPOZÁS fogalmi metaforák. Ezeket reprezentálják a következő példák: *Károli-biblia felépítését és beosztását; megszilárdult, állandósult szerkezetek; forrásnyelvi szöveg formai felépítésének* (Koltai 2018: 127, 31; Ludányi 2019: 231), illetve *alapját képezhetette;*

beépítette munkájába (Koltai 2018: 131, 121), *Károlyi elmondja, hogy épített a korábbi fordításokra* (Dömötör 2018: 44). Ezekhez a fogalmi metaforákhoz szorosan hozzátartozik még Szathmári István tanulmányában olvasható *Biblia volt az alapanyaga* (Szathmári 2017: 213) gondolat is, amelyben a *BIBLIA ÉPÍTŐANYAG* metafora jelenik meg.

6.6 IRÁNYOK

Hasonlóan a TARTÁLY forrástartományhoz, az IRÁNYOK is a TÉR egy specifikus altípusa. Mind a 14 ide tartozó szókapcsolat orientációs metafora és mindegyik célfogalom a FENT irányon alapul. Megjelenik a TÖBB FENT VAN – például *magas számban vannak jelen* (Koltai 2018: 138), *kiugró adata* (Dömötör 2018: 48): ezek mind az ELISMERTSÉG, MEGBECSÜLTSG FENT VAN fogalmi metaforát képviselik (l. IRÁNYOK). Utóbbira igen szemléltető a következő példák: *az eredeti Károlyi-fordítás nem emelkedik ki* (A. Molnár 2014: 110), *nem Károli áll az élen* (Dömötör 2018: 53) (l. SPORT ÉS JÁTÉKOK) és *helyezte mindenk fölé* (Koltai 2018: 143). Ezekben kristálytiszta benne van, hogy elménkben vertikálisan pozicionáljuk a világ dolgait: középen helyezkedik el az átlag, és ahhoz viszonyítva attól lefelé, illetve felfelé helyezük el azokat valamiféle értékítélet alapján.

Egy másik kifejezés a *szerkesztőként lép fel* (Dömötör 2018: 45), amely a többi ember közül – *felfelé* – való kiemeléssel fejezi ki Károli más, valami új tevékenységgel való foglalatosságát (l. ÉKsz.²). Ennek a példának a komplexitását az adja, hogy benne a metaforikusság mellett metonimikus vonások is felfedezhetőek a RÉSZ EGÉSZ viszony révén. Gondolhatunk itt a munkahelyi hierarchiára, ugyanis az SKÁLÁNAK tekinthető: a legalsó és a legfelső pozíció között távolság van. Károli jelen példában eme vertikális rangsor – hivatali ranglétra – *szerkesztő* szintjét érte el (Kövecses–Benczes 2010: 67).

A. Molnár Ferenc *A revideált Károlyi-fordítás (1908) archaizmusairól* című tanulmányába (2018) Németh László *A vizsolyi biblia* című (*Protestáns Szemle*, 1929) publikációjának egyik, a NÖVÉNYEKhez is besorolható gondolatát emelte be, amelyben felfedezhető a MÉLYSÉG, a LENT fogalma: *Károli-biblia (...) egyre mélyebbre hatolt* (A. Molnár 2018:14). Alapvetően, ha az iránymetaforákat nézzük, akkor a LENThez prototipikusan negatív elemeket tulajdonítunk (l. orientációs metaforák). Azonban jelen esetben a *mélység* a 'nagyobb körben való elterjedés'-t fejezi ki (Tolcsvai Nagy 2010: 88–89; ÉKsz.²). Ez jelen esetben mondhatni fordítottan jelenik meg, ugyanis a MEGISMERÉS LENT VAN metafora szembemegy a prototipikus ROSSZ LENT VAN konceptualizációval, tehát

tulajdonképpen azt is mondhatjuk, hogy itt a POZITÍV (mint megismerés) LENT VAN fogalmi metaforára látunk példát (Kövecses–Benczes 2010: 91–92; Tolcsvai Nagy 2010: 88).

6.7 NÖVÉNYEK

Jelen forrástartománynál egy érdekes eset figyelhető meg: 13 elemet sorolhatunk ide, amelyek közül 10 az *átültet* ige vagy annak toldalékolt főnévi alakja. Ezek minden esetben a fordítók munkatechnikáját fejezik ki, miképpen viszonyultak az alapszöveghez.

A másik 2 elem a növények növekedésén, fejlődésén alapul: *kiérleltebb megoldás* (Dömötör 2018: 44) és *Bibliának legelterjedtebb* (A. Molnár 2014: 113). Ez utóbbiban egy áthallást is fel lehet fedezni a TÉRre: *területhódítás*.

Amint azt már az IRÁNYOKnál láttuk, A. Molnár Ferenc 2018-as tanulmányában Németh László egyik gondolatát interpretálja: *egyre mélyebbre hatolt „tudós urak és nép rétegibe...”*. Ezt az elemet annak igéje miatt elemzem itt is: A. Molnár a Németh által írt *ereszkedj*ent a *hatol*tra cserélte, ezzel megváltoztatva a gondolat szemantikáját (l. TÉR). Az *ereszkedés* egy lassabb, óvatosabb mozgás, míg a *hatolásban* több az erő (vö. ÉKsz.²). Utóbbi szóalak a növények térhódítását hívja elő: a fák gyökerei *hatolnak* egyre mélyebbre, egyre jobban belekapaszkodnak a földbe, ez ugyanis fejlődésük és túlélésük záloga. Tehát a köznyelvi stílusban 'Károli Bibliája egyre több emberhez jutott el'-ként hangzó mondatot a szerző a növényvilág terjeszkedésének képével fejezte ki.

6.8 EMBERI ÉLET

Ehhez a fogalmi körhöz 10 elemet lehet besorolni, amelyek közül kettőben fontos, az emberi lét alapvető jellemvonása reprezentálódik.

Az előbb említettek közül 7 példa – mindegyik Koltai Kornélia tanulmányában olvasható – mindegyike a *létrehozás* főnév toldalékolt alakja. Ezek közül 3-at emelek be: *Károli eljárása: változat létrehozása; szó szerinti változat létrehozása* és *Károlit teljes bibliafordítás létrehozásakor* (Koltai 2018: 133, 139 és 141). Az idemásolt példákban Károli alkotott: valami újat, valami eddig nem létezőt. A különlegessége abban rejlik, hogy módszereivel, eljárásaival olyan megfoghatatlan, felbecsülhetetlen szellemi értéket hozott létre, amely az írott Ige lévén fizikailag létezik, ugyanis könyv(ek)ben reprezentálódik.

A 8. példában a földön élő összes entitás létezésének alapfeltétele, a világrajövetel jelenik meg a következőképpen: *Szentírásnak több új teljes és részfordítása született* (A. Molnár 2014: 113). Jelen idézetben a szerző megszemélyesíti a *Szentírást*, amelynek

keretében a különböző fordítások elkészültét az élőlények világrajövetelével állítja párhuzamba. Az előbbi példákban az alkotás folyamata – amelyben van némi áthallás az Isten teremtető munkájára –, utóbbiban pedig az élet kezdete jelenik meg (l. fentebb).

Az 1. korpusz EMBERI ÉLET forrástartományánál már sor került az *átesett* kifejezés elemzésére. Ebben a gyűjteményben is megjelenik 2 alkalommal (Hegedűs 2018: 10): a *Károli-biblia* revideálása, ha nem is konkrétan betegségként, de mindenképpen valamiféle rosszként konceptualizálódik az említett tanulmányban. Gondolhatunk itt arra, hogy a hétköznapi beszédben is az életünkben átélt nehézségekkel, leküzdött akadályokkal való megküzdéssel, nem pedig valamilyen kellemes emlékekkel szoktuk összekapcsolni ezt az igekötős igét (l. ÉKsz.²).

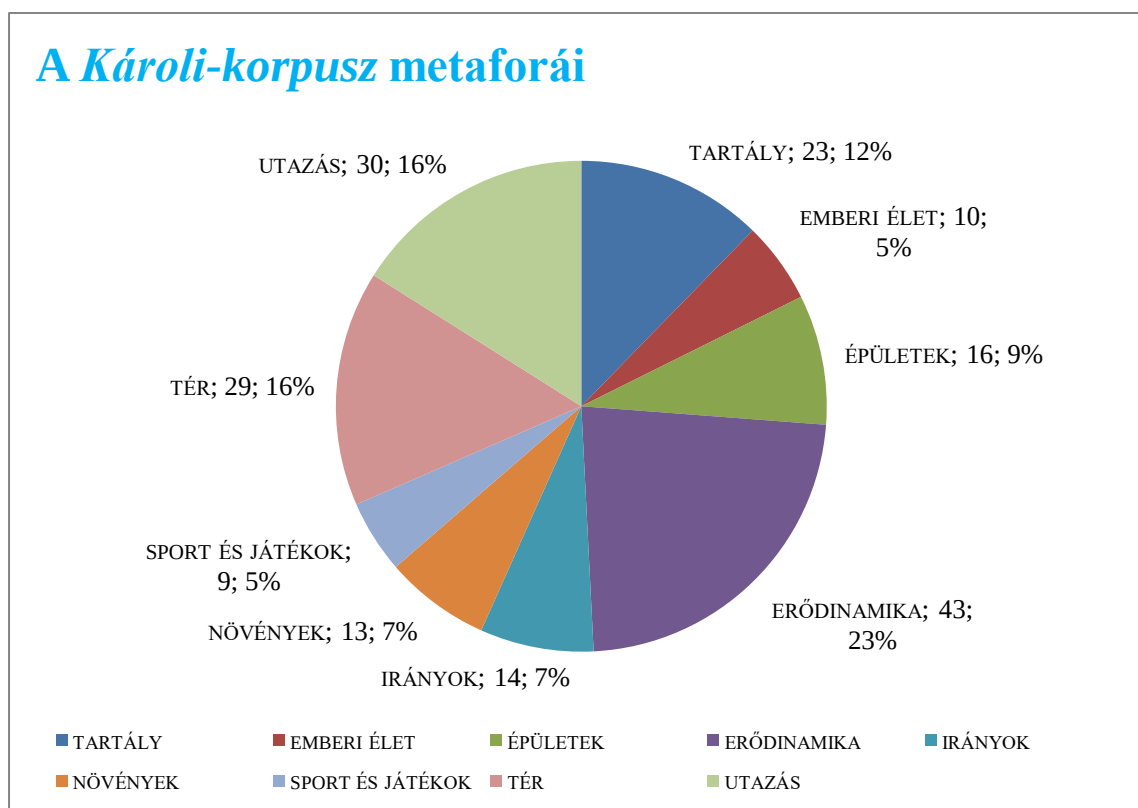
6.9 SPORT ÉS JÁTÉKOK

Ebbe a fogalmi tartományba 9 elemet tudunk besorolni. Ezek a metaforikus kifejezések a stratégiai játékok taktikáján és a versenyszerű sportoláson alapulnak. Megjelenik a *célkitűzés* (Koltai 2018: 142,144), a *küzdelem* (Szathmári 2017: 210), a csapatban való részvétel (Gugán 2018: 67). Egy komplex kifejezés a következő: *az egyes caputok éléről elmaradt summáskákat* (A. Molnár 2018: 15). Ebben a példában a SPORT ÉS JÁTÉKOK mellett az UTAZÁS, TÉR, illetve az IRÁNYOK fogalmi keretek is megjelennek. A sportvilágból származó jelentésárnyalat segítségével az alapvetően kétdimenziós fejezetek térbeli kiterjedést nyernek, azok elejét jelöli (vö. Szamarsz 2007: 101). Főnévi értelemben az *él* a megmértetéseken a vezető helyet fejezi ki, ennek kapcsán még az *élre tör* frazémánk is eszünkbe juthat (l. ÉKsz.²).

Fentebb már több alkalommal is foglalkoztunk a *tűz* igével (l. ERŐDINAMIKA). A *célul tűzte ki* (Koltai 2018: 142) példában maga a cél megfogalmazása elsősorban a SPORTHOZ, de az ige, amellyel ki van fejezve, az az ERŐDINAMIKÁHOZ köthető (l. ÉKsz.²).

6.10 A Károli-korpusz összegzése

A *Károli-korpusz*ban 151 példa található, amelyek közül 36 tartozik egyszerre több forrástartományhoz. A 2. diagram azt mutatja, hogy ez a 187 adat miképpen oszlik el a 9 nagy forrástartomány között: ERŐDINAMIKA, UTAZÁS, TÉR, TARTÁLY, ÉPÜLETEK, IRÁNYOK, NÖVÉNYEK, EMBERI ÉLET és SPORT ÉS JÁTÉKOK.



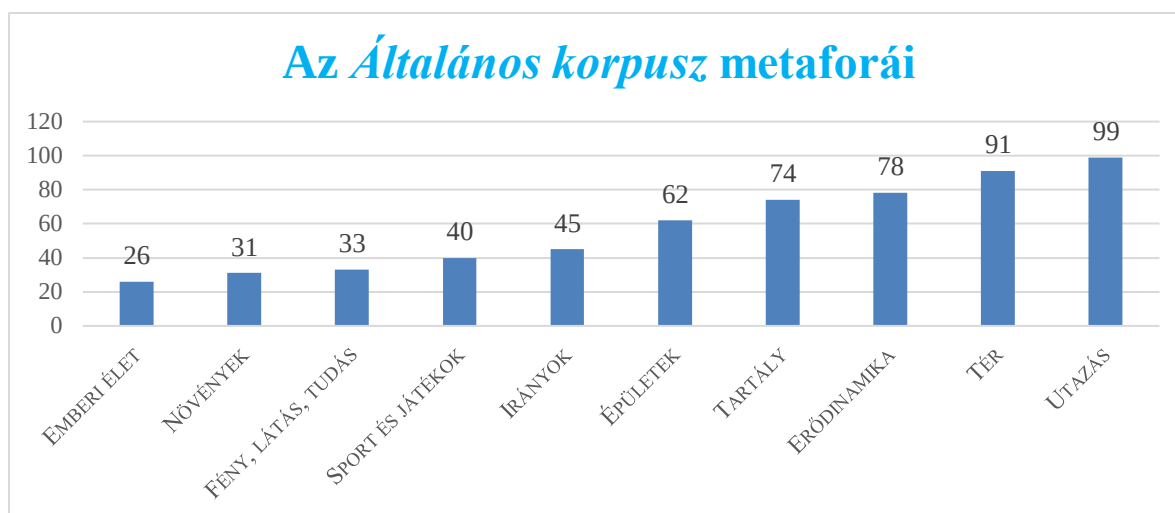
2. Diagram: A *Károli-korpusz* metaforáinak eloszlása.

7. Összegzés

A dolgozat célja a bibliafordításokkal foglalkozó magyar nyelvű, az utóbbi 11 évben publikált nyelvészeti szakszövegekben előforduló mindennapi metaforák vizsgálata, rendszerezése volt.

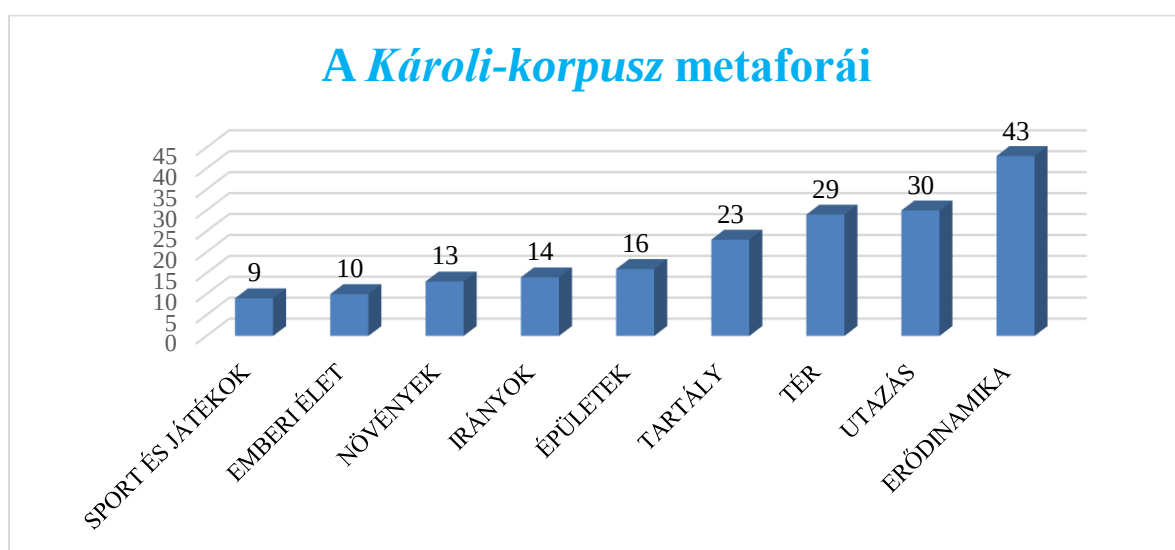
A kutatásom alaphipotézise, miszerint a vizsgált szakszövegekben meglehetősen nagy számban találhatóak metaforák, beigazolódni látszik: a két korpuszban talált példák száma együttesen – a kisebb fogalmi keretekhez kapcsoltakat is beleszámolva – meghaladja a 700-at. A terjedelmi korlátok miatt a kisebb, specifikusabb forrástartományok elemzésére – például SKÁLA, VITA vagy ÉTELEK – most nem került sor. A két korpusz együttesen 674 besorolt elemet foglal magába. Ezek közül az UTAZÁS és a TÉR a két gyűjteményben 190 és 59, összesen 249 alkalommal képviseltette magát – 36,3% és 39,1%, összesen 36,9%. Azonban a várakozásommal ellentétben a NÖVÉNYEK forrástartomány mindösszesen 44 esetben jelent meg – 6,5%. Ennek valószínűleg az lehet az oka, hogy az ide sorolt elemek legtöbbször az *átültet* igéhez kapcsolódott, a vizsgált tanulmányoknak csak kisebb része foglalkozott konkrétan a fordítási módszerekkel.

Zárásképpen a korpuszok metaforáinak megoszlásának áttekinthetőbb szemléltetésére két oszlopdiagramot emelek be a dolgozatba.



3. Diagram: Az Általános korpusz metaforáinak megoszlása növekvő sorrendben.

Az Általános korpusz diagramját nézve azt tudjuk megállapítani, hogy alapvetően az egyes forrástartományok között – sorrendiség tekintetében – átlagosan 5-10 elemnyi távolságot láthatunk. A diagramról 3 nagyobb ugrás olvasható le: ezek a 6. és az 5. hely közötti – IRÁNYOK 45 és ÉPÜLETEK 62 – 17, az 5. és az 4. hely közötti – ÉPÜLETEK 62 és ERŐDINAMIKA 74 – 12 és a 3. és a 2. hely közötti – ERŐDINAMIKA 78 és TÉR 91 – 13 elemkülönbségek. A diagram első felében átlagosan 5 elemnyi, míg a másodikban 10 fölötti elemtávolsággal számolhatunk – ez alól kivétel 4. és az 5. hely. A dobogó élén álló 3 forrástartomány elkülönül egymástól, az első kettő magasan kiemelkedik, holtversenyhez közeli állapot a 3. és a 4., illetve a 9. és a 8. hely között figyelhető meg.



4. Diagram: A Károli-korpusz metaforáinak megoszlása növekvő sorrendben.

Erről a 4. diagramról általánosságban azt tudjuk mondani, hogy alapvetően a 2. korpusz egymás után következő forrástartományai között nincs túl nagy elemkülönbség. Nagyobb differencia az ÉPÜLETEK és a TARTÁLY, a TARTÁLY és a TÉR, illetve az UTAZÁS és az ERŐDINAMIKA oszlopok között olvasható le – az értékek sorban: 7, 6 és 13. Ezekből az a konzekvencia vonható le, hogy a *Károli-korpusz* esetében nem a pontos rangsorban elfoglalt helyre érdemes helyezni a hangsúlyt, hanem inkább a nagyságrendiségre, miszerint az ERŐDINAMIKA a 43 elemével toronymagasan vezet, továbbá a TARTÁLY, TÉR és UTAZÁS forrástartományok elemszámmal képviseltetik magukat magasabb elemszámmal.

Összefoglalóan elmondhatjuk tehát, hogy a két gyűjtemény nagy forrástartományai lényegében megegyeznek. 9 közös forrástartomány rajzolódik ki – ezek az EMBERI ÉLET, NÖVÉNYEK, SPORT ÉS JÁTÉKOK, IRÁNYOK, ÉPÜLETEK, TARTÁLY, ERŐDINAMIKA, TÉR és UTAZÁS – egyedül a FÉNY, LÁTÁS, TUDÁS fogalmi keret az, amelyik hiányzik a *Károli-korpuszból*. Mindkettőben a TARTÁLY, ERŐDINAMIKA, TÉR és UTAZÁS fogalmi keretek fordulnak elő a leggyakrabban, a különbség az ERŐDINAMIKA dominanciája, ugyanis a 2. korpuszban nem a 3., hanem az 1. helyen áll.

Bibliográfia

- Aradi Csenge Eszter 2018. *A fogalmi metafora diskurzusteremtő szerepe a janzenista hatású XVII. századi francia prózában. Blaise Pascal és François de La Rochefoucauld munkáinak vizsgálata.* Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Irodalomtudományi Doktori Iskola, Francia Irodalom Program. Elérhető: [A fogalmi metafora diskurzusteremtő szerepe a janzenista hatású XVII. századi francia prózában. Blaise Pascal és François de La Rochefoucauld munkáinak vizsgálata \(u-szeged.hu\).](#) Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- Baranyiné Kóczy Judit 2018. A SZEM konceptualizációjáról. *Nyelvtudományi Közlemények* 114:7–28. Elérhető: [\(PDF\) A SZEM konceptualizációjáról \(researchgate.net\).](#) Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- Dr. Bartha Tibor (szerk.) 1993. *Keresztyén bibliai lexikon.* Budapest: Magyarországi Református Egyház Kálvin Kiadója. Elérhető: [Keresztyén bibliai lexikon | Kézikönyvtár \(arcanum.com\).](#) Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- ÉKsz.² = Pusztai Ferenc (főszerk.) 2009. *Magyar értelmező kéziszótár* + NET. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- ESz. = Zaicz Gábor (főszerk.) 2006. *Etimológiai szótár.* A magyar szavak és toldalékok eredete. Budapest: TINTA Könyvkiadó. Elérhető: https://dtk.tankonyvtar.hu/bitstream/handle/123456789/8879/Etimologiai_szotar.pdf. Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- Fóris Ágota 2005. *Hat terminológia lecke.* Pécs: Lexikográfia Kiadó. Elérhető: [Fóris Ágota: Hat terminológia lecke \[Magyar Elektronikus Könyvtár - MEK-09278\] \(oszk.hu\).](#) Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- Fóris Ágota 2015. A terminológia szerepe a többnyelvű Európában. In: Benő Attika – Fazakas Emese – Zsemlyei Borbála (szerk.) *Többnyelvűség és kommunikáció Kelet-Közép-Európában.* (MANYE XXVI) Kolozsvár: Erdélyi Múzeum Egyesület. 25–34. Elérhető: [Foris_2015_A terminológia szerepe....pdf \(mtak.hu\).](#) Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- Gintli Tibor (szerk.) 2010. *Babits Mihály.* Magyar Irodalom. Budapest: Akadémiai Kiadó. Elérhető: [Magyar irodalom - 7.3.2. Babits Mihály - MeRSZ.](#) Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- Hámori Ágnes 2012. Erő, irány és erődinamika a társalgásban. In: Tolcsvai Nagy Gábor – Tátrai Szilárd (szerk.) 2012. *Konstrukció és jelentés. Tanulmányok a magyar nyelv*

- funkcionális kognitív leírására*. ELTE, Komáromi Nyomda és Kiadó Kft. 259–283. Elérhető: [konstrukcio es jelentes mod2.indd \(mtak.hu\)](#). Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- Kiefer Ferenc 2007. *Jelentéelmélet*. Corvina Kiadó. Elérhető: [Jelentéelmélet. Kiefer, Ferenc - PDF Ingyenes letöltés \(docplayer.hu\)](#). Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- Klaudy Kinga 1994. *A fordítás elmélete és gyakorlata*. Scholastica. Elérhető: [A fordítás elmélete és gyakorlata : angol, német, francia, orosz fordítástechnikai példatárral \(oszk.hu\)](#). Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- Koltai Kornélia 2018. Milyen fordítási elv szerint jött létre a Károli-biblia? Az Ótestamentum nyelvének vizsgálata a forrásszöveg(ek) fényében. In: É. Kiss Katalin – Hegedűs Attila – Pintér Lilla 2018. *Nyelvelmélet és dialektológia 4. A Károli-biblia nyelve*. PPKE BTK Elméleti Nyelvészeti Tanszék – Magyar Nyelvészeti Tanszék, Budapest – Piliscsaba. Elérhető: [Nyelvelmélet és dialektológia 4. : a Károli-biblia nyelve \(oszk.hu\)](#). Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- Kothencz Gabriella Szilvia 2012. Képi sémák és határozóragok. In: Tolcsvai Nagy Gábor–Tátrai Szilárd (szerk.) 2012. *Konstrukció és jelentés. Tanulmányok a magyar nyelv funkcionális kognitív leírására*. ELTE, Komáromi Nyomda és Kiadó Kft. 31–58. Elérhető: [konstrukcio es jelentes mod2.indd \(mtak.hu\)](#). Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- Kövecses Zoltán – Benczes Réka 2010. *Kognitív nyelvészet*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kövecses Zoltán 2005. *A metafora. Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe*. Typotex.
- Kövecses Zoltán 2021. Testesültség (embodiment) a nyelvben és gondolkodásban – kognitív nyelvészeti megközelítés. *Replika* 2021 (121—122): 49–61. Elérhető: [replika 121-122-04 Kovecses.pdf \(mtak.hu\)](#). Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- M. Pintér Tibor 2020. Utak a bibliafordításban. Budapest: Tinta Kiadó, 42–52. In: M. Pintér Tibor – P. Márkus Katalin (szerk.): *Az ige vonzásában: Lexikográfiai, fordítástudományi tanulmányok és köszöntők Magay Tamás 90. születésnapjára*.
- Magyar Bibliatársulat Ószövetségi és Újszövetségi Bibliafordító Szakbizottsága (ford.) 2012. *Biblia*. Budapest: Magyarországi Református Egyház Kálvin Kiadója.
- Máthé-Farkas Zoltán 2015. *Metafora vagy nem metafora? Feltételezések Jób szabadítás-metaforáinak jelentésalkotásáról*. Elérhető: [Microsoft Word - parokia portálra RSz-2015-1-MFZ-javított_3_4 változat \(parokia.hu\)](#). Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.

- MESz. = Tótfalusi István é. n. *Magyar etimológiai szótár*. Elérhető: [Előszó | Magyar etimológiai szótár | Kézikönyvtár \(arcanum.com\)](#). Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- Németh László 1929. A vizsolyi biblia. *Protestáns Szemle*. Elérhető: [Németh László: A vizsolyi biblia - Irodalom és nyelvészet - Biblia Sacra Hungarica - A magyar Biblia ezer éve \(drk.hu\)](#). Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- Nszt = Ittész Nóra (főszerk.) 2006 [2013]. *A magyar nyelv nagyszótára*. Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézet. Elérhető: [A magyar nyelv nagyszótára \(nytud.hu\)](#). Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- Pápista Zsolt 2017. A fény konceptualizációja a magyar és német frazémákban. *Ingenia Hungarica* III, 167–192. Elérhető: [Ingenia Hungarica III Papista Zsolt p 167-192.pdf \(elte.hu\)](#). Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- Pecsuk Ottó 2019. *Egy ökumenikus bibliafordítás felé. A bibliafordítás elmélete, gyakorlata és távlatai 1950. után*. Habilitációs értekezés a biblikus tudományok tárgykörében. Budapest. Elérhető: [Pecsuk Otto habilitacios dolgozat.pdf \(mtak.hu\)](#). Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- Sólyom Réka 2020. *Szaknyelvi szemantika. Funkcionális kognitív elemzések*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem, L'Harmattan Kiadó.
- Sólyom Réka 2022. *Uniós piac, gazdasági szereplő, harmonizált szabvány: magyar nyelvű európai uniós irányelvek fogalmi metaforái*. PORTA LINGUA, 2022. 1. szám, 25–32. Elérhető: [PL2022_1 Solyom 25-32.pdf](#). Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- Szabó Réka 2009. Kövecses Zoltán, A metafora. Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe. *Magyar Nyelv* 105. évf. 2. szám, 2009. június, 230–235. Elérhető: [szabo_r \(oszk.hu\)](#). Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- Szabó Réka 2012. *Metaforák és szimbólumok: C. G. Jung szimbólumértelmezése és a fogalmi metaforák elméletének összevetése*. Doktori disszertáció, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészettudományi Kar. Elérhető: [Metaforák és szimbólumok \(mtak.hu\)](#). Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- Szabó Réka 2021. Az ELME metaforái az ómagyar kori szövegelemlekben. *Argumentum* 17 (2021), 795–806. Elérhető: [39 szabor.pdf \(unideb.hu\)](#). Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- Szamarasz Vera Zoé 2006. *Az idő téri metaforái: a metaforák szerepe a feldolgozásban*. [Világosság 2006/8-9-10](#). Elérhető: [Vilagosság 2006 8 9 10 belivek vegleges.indd](#). Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- Szathmári István (főszerk.) 2008. *Alakzatlexikon*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.

- Szili Katalin 2021. Az idő kifejezésének kérdése a magyar nyelvben, különös tekintettel a tér és idő fogalmának összefüggésére. *Argumentum* 17 (2021), 399–417, Debreceni Egyetemi Kiadó. Elérhető: [13.szilik.pdf\(unideb.hu\)](http://13.szilik.pdf(unideb.hu)). Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- SzólKmsz. = Forgács Tamás 2004. *Magyar szólások és közmondások szótára*. Budapest: TINTA Könyvkiadó.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2010. *Kognitív szemantika*. Nyitra: Europica varietas.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2013. *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2021. *Kognitív szemantika*. Harmadik, átdolgozott és bővített kiadás. DiAGram Könyvek 4. ELTE Eötvös Kiadó.
- Zvara Edina 2006. A Biblia magyar nyelven a XV-XVII. században. In: Monok István – Nyerges Judit (szerk.) 2006. *Ércnél maradandóbb – a Vizsolyi Biblia vizsolyi példányának másolata*. Ózd: Magtár Művészeti Alapítvány (Budapest-Vizsoly). 5–21. Elérhető: [Zvara Biblia magyarul 2006.pdf\(mtak.hu\)](http://ZvaraBibliaMagyarul2006.pdf(mtak.hu)). Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.

Források

Az 1. korpusz forrásai

- A. Molnár Ferenc 2014. A Biblia a magyar nyelv történetében. *Nyelvünk és Kultúránk*. 2014/1—4. XIV. évfolyam 176–179. szám, 107–115. Elérhető: http://www.e-nyelv.hu/feltoltes/2016/05/NyeK_XLIV_176-179_web.pdf. Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- A. Molnár Ferenc 2017. A revideált Károlyi-féle bibliafordítás archaizmusairól. A *Nyelvelmélet és dialektológia* 4. A Károli-biblia nyelve konferenciakötet absztraktja. Elérhető: [Molnár Ferenc.pdf\(ppke.hu\)](http://MolnarFerenc.pdf(ppke.hu)). Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- A. Molnár Ferenc 2021. Kisebbségi közlemények. Megjegyzések a Vizsolyi biblia nyelvéről. *Magyar Nyelv* 117: 51–60. Elérhető: http://real.mtak.hu/142688/1/AMolnar_MNy_21-1.pdf. Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- Csernák-Szuhánszky Debóra 2012. A *halál árnyéka* és annak *völgye*. Egy bibliai frazéma értelmezése és magyar fordításai. *Magyar Nyelv* 108. évf. 4. szám, 2012. tél, 440–449. Elérhető: [Csernak_124\(oszk.hu\)](http://Csernak_124(oszk.hu)). Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- Dömötör Adrienne 2017. Hagyomány és újítás a Vizsolyi Biblia nyelvében: a vonatkozó névmásokkal bevezetett szerkezetek. A *Nyelvelmélet és dialektológia* 4. A Károli-biblia

- nyelve konferenciakötet absztraktja. Elérhető: [Dömötör Adrienne.pdf \(ppke.hu\)](#). Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- É. Kiss Katalin – Hegedűs Attila – Pintér Lilla 2018. *Nyelvelmélet és dialektológia 4. A Károli-biblia nyelve*. PPKE BTK Elméleti Nyelvészeti Tanszék – Magyar Nyelvészeti Tanszék, Budapest – Piliscsaba. Elérhető: [Nyelvelmélet és dialektológia 4. : a Károli-biblia nyelve \(oszk.hu\)](#). Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- Egedi Barbara 2017. A Károli Biblia határozott főnévi kifejezéseinek kontrasztív korpuszvizsgálata. A *Nyelvelmélet és dialektológia 4. A Károli-biblia nyelve* konferenciakötet absztraktja. Elérhető: [Absztrakt névvel \(ppke.hu\)](#). Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- Farkas Edit 2017. Stíláriis különbség vagy értelmezés? – A Károli Biblia eredeti és újonnan revideált szövegének jelentéstani-stilisztikai összehasonlítása. A *Nyelvelmélet és dialektológia 4. A Károli-biblia nyelve* konferenciakötet absztraktja. Elérhető: [Farkas Edit.pdf \(ppke.hu\)](#). Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- Fejes László – Rebrus Péter 2017. Vegyes hangrendű tövek a Károli Bibliában. A *Nyelvelmélet és dialektológia 4. A Károli-biblia nyelve* konferenciakötet absztraktja. Elérhető: [Fejes László – Rebrus Péter.pdf \(ppke.hu\)](#). Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- Forró Orsolya 2017. Írásban jelölt hangtani jelenségek a Károli-Bibliában, a helyesírásban – és a fonológiában. A *Nyelvelmélet és dialektológia 4. A Károli-biblia nyelve* konferenciakötet absztraktja. Elérhető: [Jelölt és jelöletlen hasonulások a Károli-Bibliában, a mai helyesírásban – és a fonológiában \(ppke.hu\)](#). Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- Gugán Katalin 2017. Hagyomány és innováció középmagyar kori bibliafordítások mondattanában. A *Nyelvelmélet és dialektológia 4. A Károli-biblia nyelve* konferenciakötet absztraktja. Elérhető: [Gugán Katalin.pdf \(ppke.hu\)](#). Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- Hegedűs Veronika 2017. Az ige és igemódosítók szórendje a Károli-bibliában. A *Nyelvelmélet és dialektológia 4. A Károli-biblia nyelve* konferenciakötet absztraktja. Elérhető: [Hegedűs Veronika.pdf \(ppke.hu\)](#). Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- Horváth Laura 2017. Egyes akcióminőségek kifejezése Károli és Agricola Újtestamentumában. A *Nyelvelmélet és dialektológia 4. A Károli-biblia nyelve* konferenciakötet absztraktja. Elérhető: [Horváth Laura.pdf \(ppke.hu\)](#). Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.

- Huszthy Bálint 2017. Sylvester és Károli északkeleti akcentusa. *A Nyelvelmélet és dialektológia 4. A Károli-biblia nyelve* konferenciakötet absztraktja. Elérhető: [Huszthy Bálint.pdf \(ppke.hu\)](#). Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- Kalcsó Gyula 2017. Nyelvjárások konvergenciája a korai nyomtatványok nyelvében és a Károli Bibliában. *A Nyelvelmélet és dialektológia 4. A Károli-biblia nyelve* konferenciakötet absztraktja. Elérhető: [Kalcsó Gyula.pdf \(ppke.hu\)](#). Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- Kiss Jenő 2017. A magyar nyelv és a reformáció. *Magyar Nyelv* 113. évf. 4. szám, 2017. tél. Elérhető: https://epa.oszk.hu/00000/00032/00076/pdf/EPA00032_magyar_nyelv_2017_04_385-393.pdf. Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- Kiss Sándor 2017. Igeneves szerkezetek és mondattagolás az Újtestamentum magyar szövegében és forrásszövegeiben. *A Nyelvelmélet és dialektológia 4. A Károli-biblia nyelve* konferenciakötet absztraktja. Elérhető: [Kiss Sándor.pdf \(ppke.hu\)](#). Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- Koltai Kornélia 2017. Milyen fordítási elv szerint jött létre a Károli Biblia? Az Ótestamentum nyelvének vizsgálata a forrásszöveg fényében. *A Nyelvelmélet és dialektológia 4. A Károli-biblia nyelve* konferenciakötet absztraktja. Elérhető: [Koltai Kornélia.pdf \(ppke.hu\)](#). Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- Korompay Klára 2017. A Jónás könyve a Károli Bibliában: szókészleteti és jelentéstani vizsgálatok. *A Nyelvelmélet és dialektológia 4. A Károli-biblia nyelve* konferenciakötet absztraktja. Elérhető: [Korompay Klára.pdf \(ppke.hu\)](#). Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- Lechner Ilona – Petrusinec András 2022. Lanstyák István „Az Istennek könyve közönséges nyelven” (Tanulmányok bibliafordításáról). *Forrástudomány* 24. (2022) 1. szám 146–150. Elérhető: <https://ojs.mtak.hu/index.php/fordtud/article/view/8461/6915>. Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- Ludányi Brigitta 2019. É. Kiss Katalin – Hegedűs Attila – Pintér Lilla szerk., *Nyelvelmélet és dialektológia 4. A Károli-biblia nyelve* (Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Budapest-Piliscsaba, 2018. 195 lap). *Magyar Nyelv* 115. évf. 2. sz. (2019. nyár), 227–233. Elérhető: [Magyar Nyelv - 115. évf. 2. sz. \(2019. nyár\) \(oszk.hu\)](#). Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- Simon Eszter 2017. Korpuszépítés középmagyar bibliafordításokból – különös tekintettel a Károli-féle Bibliára. *A Nyelvelmélet és dialektológia 4. A Károli-biblia nyelve*

- konferenciakötet absztraktja. Elérhető: [Simon Eszter.pdf \(ppke.hu\)](#). Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- Szathmári István 2017. A magyar reformáció nyelvi hatásáról. *Magyar Nyelvőr* 141: 207–2015. Elérhető: [141206.pdf \(mtak.hu\)](#). Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- Szikszainé Nagy Irma 2017. Jónás könyvének stiláris jellemzői néhány magyar bibliafordításban. *A Nyelvelmélet és dialektológia 4. A Károli-biblia nyelve* konferenciakötet absztraktja. Elérhető: [Posztmodern nyelvi játékok \(ppke.hu\)](#). Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- Varga Mónika 2017. Funkcionális szinonímiáról a Károli Biblia nyomán: az ellentétes mellérendelés kérdésköre. *A Nyelvelmélet és dialektológia 4. A Károli-biblia nyelve* konferenciakötet absztraktja. Elérhető: [Absztrakt \(ppke.hu\)](#). Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.

A 2. korpusz forrásai

- A. Molnár Ferenc 2014. A Biblia a magyar nyelv történetében. *Nyelvünk és Kultúránk*. 2014/1—4. XIV. évfolyam 176–179. szám, 107–115. Elérhető: http://www.e-nyelv.hu/feltoltes/2016/05/NyeK_XLIV_176-179_web.pdf. Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- A. Molnár Ferenc 2017. A revideált Károlyi-féle bibliafordítás archaizmusairól. *A Nyelvelmélet és dialektológia 4. A Károli-biblia nyelve* konferenciakötet absztraktja. Elérhető: [Molnár Ferenc.pdf \(ppke.hu\)](#). Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- A. Molnár Ferenc 2021. Kisebb közlemények. Megjegyzések a Vizsolyi biblia nyelvéről. *Magyar Nyelv* 117: 51–60. Elérhető: http://real.mtak.hu/142688/1/AMolnar_MNy_21-1.pdf. Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- Csernák-Szuhánszky Debóra 2012. A *halál árnyéka* és annak *völgye*. Egy bibliai frazéma értelmezése és magyar fordításai. *Magyar Nyelv* 108. évf. 4. szám, 2012. tél, 440–449. Elérhető: [Csernak_124 \(oszk.hu\)](#). Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- Dömötör Adrienne 2017. Hagyomány és újítás a Vizsolyi Biblia nyelvén: a vonatkozó névmásokkal bevezetett szerkezetek. *A Nyelvelmélet és dialektológia 4. A Károli-biblia nyelve* konferenciakötet absztraktja. Elérhető: [Dömötör Adrienne.pdf \(ppke.hu\)](#). Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- É. Kiss Katalin – Hegedűs Attila – Pintér Lilla (szerk.) 2018. *Nyelvelmélet és dialektológia 4. A Károli-biblia nyelve*. PPKE BTK Elméleti Nyelvészeti Tanszék – Magyar Nyelvészeti

- Tanszék, Budapest – Piliscsaba. Elérhető: [Nyelvelmélet és dialektológia 4. : a Károli-biblia nyelve \(oszk.hu\)](#). Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- Gugán Katalin 2017. Hagyomány és innováció középmagyar kori bibliafordítások mondattanában. A *Nyelvelmélet és dialektológia 4. A Károli-biblia nyelve* konferenciakötet absztraktja. Elérhető: [Gugán Katalin.pdf \(ppke.hu\)](#). Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- Huszthy Bálint 2017. Sylvester és Károli északkeleti akcentusa. A *Nyelvelmélet és dialektológia 4. A Károli-biblia nyelve* konferenciakötet absztraktja. Elérhető: [Huszthy Bálint.pdf \(ppke.hu\)](#). Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- Kalcsó Gyula 2017. Nyelvjárások konvergenciája a korai nyomtatványok nyelvében és a Károli Bibliában. A *Nyelvelmélet és dialektológia 4. A Károli-biblia nyelve* konferenciakötet absztraktja. Elérhető: [Kalcsó Gyula.pdf \(ppke.hu\)](#). Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- Kiss Sándor 2017. Igeneves szerkezetek és mondattagolás az Újtestamentum magyar szövegében és forrásszövegeiben. A *Nyelvelmélet és dialektológia 4. A Károli-biblia nyelve* konferenciakötet absztraktja. Elérhető: [Kiss Sándor.pdf \(ppke.hu\)](#). Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- Koltai Kornélia 2017. Milyen fordítási elv szerint jött létre a Károli Biblia? Az Ótestamentum nyelvének vizsgálata a forrásszöveg fényében. A *Nyelvelmélet és dialektológia 4. A Károli-biblia nyelve* konferenciakötet absztraktja. Elérhető: [Koltai Kornélia.pdf \(ppke.hu\)](#). Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- Korompay Klára 2017. A Jónás könyve a Károli Bibliában: szókészleteti és jelentéstani vizsgálatok. A *Nyelvelmélet és dialektológia 4. A Károli-biblia nyelve* konferenciakötet absztraktja. Elérhető: [Korompay Klára.pdf \(ppke.hu\)](#). Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- Ludányi Brigitta 2019. É. Kiss Katalin – Hegedűs Attila – Pintér Lilla szerk., *Nyelvelmélet és dialektológia 4. A Károli-biblia nyelve* (Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Budapest-Piliscsaba, 2018. 195 lap). *Magyar Nyelv* 115. évf. 2. sz. (2019. nyár), 227–233. Elérhető: [Magyar Nyelv - 115. évf. 2. sz. \(2019. nyár\) \(oszk.hu\)](#). Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- Simon Eszter 2017. Korpuszpépítés középmagyar bibliafordításokból – különös tekintettel a Károli-féle Bibliára. A *Nyelvelmélet és dialektológia 4. A Károli-biblia nyelve* konferenciakötet absztraktja. Elérhető: [Simon Eszter.pdf \(ppke.hu\)](#). Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.

- Szathmári István 2017. A magyar reformáció nyelvi hatásáról. *Magyar Nyelvőr* 141: 207–2015. Elérhető: [141206.pdf \(mtak.hu\)](#). Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- Szikszainé Nagy Irma 2017. Jónás könyvének stiláris jellemzői néhány magyar bibliafordításban. A *Nyelvelmélet és dialektológia 4. A Károli-biblia nyelve* konferenciakötet absztraktja. Elérhető: [Posztmodern nyelvi játékok \(ppke.hu\)](#). Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.
- Varga Mónika 2017. Funkcionális szinonímiáról a Károli Biblia nyomán: az ellentétes mellérendelés kérdésköre. A *Nyelvelmélet és dialektológia 4. A Károli-biblia nyelve* konferenciakötet absztraktja. Elérhető: [Absztrakt \(ppke.hu\)](#). Utolsó letöltés ideje: 2023. 01. 09.